Türkiye'de Din Psikolojisi Alanında İhtida Üzerine Yapılan Araştırmaların İçerik ve Yöntem Bakımından İncelenmesi[1]

Gülüşan GÖCEN*
Büşra GÜGEN**

Öz
Nitel bir araştırma olan bu makale, Türkiye'de din psikolojisi alanında ihtidayı konu edinen saha çalışması yapmış akademik araştırmaları doküman incelemesi yöntemiyle ele almaktadır. Bu araştırmanın temel amacı din psikolojisi alanında hazırlanmış ihtida çalışmalarının sonuçlarını bütüncül bir şekilde görmek, ihtidaya yaklaşımı ve ele alış yöntemlerini inceleyerek konunun güncellenmesi ve eksikliklerin tespitinde katkı sunmaktır. Araştırmanın doküman grubunu bu ifade edilen kriterleri karşılayan 1979-2013 yılları arasında hazırlanmış 2'si doktora ve 4'ü master tezi, 1'i de makale olmak üzere yedi araştırma oluşturmaktadır. Araştırmalardan elde edilen verilerle, yaş aralığı 17- 66 arasında değişen %54'ü erkek, %45'i kadın, %63'ü lisans ve üstü eğitim almış İngiliz, Alman, Belçika, Güney Kore ve Nijeryalı 487 mühtedinin din değiştirme hadisesi incelenmiştir. Dokümanlar betimsel analize tabi tutulmuş, veriler ihtida öncesi, süreci ve sonrası olmak üzere üç temada toplanmış, bunların da alt temaları oluşturulmuştur. İhtida öncesinde mühtedilerin çocukluk ve ergenlik dönemlerine önem verildiği, anne-baba ilişkileri, çocukken mutluluk problemlerinin olup olmadığı, din eğitimi alıp almadıkları, ailelerin dini görüşlerinin ihtida sürecine etkisinin olup olmadığının ele alındığı gözlemlenmiştir. İhtida sürecinde ise mühtedilerin İslam'la tanışma durumları, İslam'a yaklaşma eğilimleri ve İslam'a yönelik önceki algı durumları işlenmiştir. İhtida sonrasında ise mühtedilerin yaşadıkları zorluklar ve bunlarla başa çıkma süreç ve yöntemlerine değinilmiştir.
Anahtar Kelimeler: Din Değiştirme, Din Psikolojisi, İhtida, Mühtediler, Doküman Analizi.

EXAMINING OF THE RESEARCHES ABOUT CONVERSION TO ISLAM, IN TERMS OF CONTENT AND METHOD, IN THE FIELD OF PSYCHOLOGY OF RELIGION IN TURKEY

Abstract
This article, a qualitative research, examines the academic researches in psychology of religion in Turkey that have made of studies related conversion to Islam by means of document examination. Main purposes of this study is to present the results of the religious conversion studies as a whole, to examine the methods and approaches used, and to determine what is missing and how these studies can be improved. We restricted our study with the studies that is conducted in Turkey and, discusses conversion to Islam, and depends on a survey. Depending on these criteria we determined seven researches including two dissertations, four master thesis and an article. All of which have been published between 1979 and 2013. Total sample is 487 converts, aged between 16 and 66, %54 male, %45 were female and %63 had at least undergraduate degree. These converts were from England, Germany, Belgium, South Korea and

1 Bu makale, 2016 yılında Doç. Dr. Gülüşan Göcen'in danışmanlığında Büşra Gügen tarafından hazırlanan bitirme tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

* Doç. Dr. İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Psikolojisi Öğretim Üyesi, gulusangocen@istanbul.edu.tr

** İstanbul Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Din Psikolojisi Yüksek Lisans Öğrencisi, busragugen@gmail.com.

Nigeria. The documents has subjected to descriptive analysis. Data have been categorized under three themes as the process before the conversion, the process of conversion, and the process after conversion. The data were analysed depending on these subtitles: periods of childhood and adolescence, relationships with parents, being happy or not prior to adulthood, religious education, and whether or not their parents had involved into their decision making for conversion. We also consider how these converts get informed about Islam and their previous thoughts about Islam, difficulties after the conversion, and how they have overcome.
Keywords: Religious Conversion, Psychology of Religion, Conversion to Islam, Converts, Document Analysis.
Makalenin Dergiye Ulaştığı Tarih: 08.08.2017; Yayın Kurulu ve Hakem Değerlendirmesinden Geçen Makalenin Yayıma Kabul Edildiği Tarih: 15.11.2017

Giriş

Bireyin sahip olduğu dini değerlerini ve inancını değiştirmesi veya reddetmesiyle ortaya çıkan "*din değiştirme*" veya "*dini değişim/dönüşüm*" ile ifade olunan yaşam olgusu, şüphesiz insan doğasının karmaşık ve zor çözümlenen yapılarından birini oluşturmaktadır. Bu özelliği göz önünde bulundurulduğunda tam olarak anlaşılması ve etraflıca kavranabilmesi zor bir yaşam olayı olarak dini, manevi, psikolojik, sosyolojik, kültürel ve ilgili yönleriyle siyasi, tarihi, iktisadi ve hukuki bir süreçtir. Fakat bu süreci başlatan sebepler arasında dini, manevi ve psikolojik sebep ve durumların öncelikli olması makul ve doğal olanıdır. Takdir edilmesi gerekir ki bir kişinin bakış açısında ve değerlerinde değişime gitmesi hatta bunları tamamen bir kenara bırakıp yeni bir değerler sistemi ve onun getireceği uygulamaları tercih etmesi epeyce güç ve istek gerektiren, zor bir karardır. Kişiler kimi zaman hayatlarında farklı düzey ve yönde dini bir değişim ve gelişim sürecine girebilmektedir. Fakat bu sarsıcı süreç, her insanın her zaman yaşadığı türden bir yaşam olayı olmayabilmektedir. Bu özellikleri sebebiyle din değiştirme veya dini dönüşüm hadiseleri, psikoloji ve din psikolojisinin her zaman güncel bir konusu olmuştur[2].

Ülkemizde ve dünya üzerinde son iki yüzyılda köklü toplumsal ve kültürel değişimlerin yaşandığı göz önünde bulundurulursa dini değişim ve dönüşüm hareketlerinin bu yeni çehrenin önemli bir boyutunu oluşturduğu görülür. Bu değişimlerin nabzını tutan araştırmalar içerisinde Pew Research Center'in, "*Küresel Müslüman Nüfusun Geleceği*" başlığıyla 2016'da yaptığı araştırmanın sonuçları da din değiştirmeyle ilgili son öngörüleri ortaya koyması bakımından dikkat çekicidir. Rapora göre dünyada geçen yıl 1.6 milyar olan belirlenen müslüman nüfusun oranının, 2030 yılında 2.2 milyara çıkması beklenmektedir. Günümüzde hususi olarak İslam'la ilgili olumsuz

2 O. Pazarlı, *Din Psikolojisi*, İstanbul 1982, Remzi Kitabevi, s.:63, 137; Robert H. Thouless, *An Introduction to the Psychology of Religion*, New York 1971, Cambridge University Press, s.:110.

algı yönlendirmelerine, müslüman coğrafyalarda yaşanan savaşların, siyasi istikrarsızlıkların ve yalancı baharların bıraktığı kötü izlenimlere, Taliban ve IŞİD gibi örgütlerin şiddet eylemlerinin sürekli İslam'la bağlantılandırılma çabalarına rağmen, raporun 2050 yılına kadar müslümanların sayısının artacağı öngörüsü hatta İslam'a geçişlerle dünya üzerinde en fazla müntesibi olan din olacağı tezi, din değiştirme ve dini dönüşüm hareketlerinin bir veçhesini tartışmaya açmıştır. Her ne kadar rapor, bu artışın sebeplerini müslümanlarda doğum oranının yüksek olmasına, erken yaşta anne olunmasına, artan sağlık ve ekonomik koşulların bebek ölümlerini azaltmasına, ortalama yaşam süresinin artmasına bağlasa da daha çok vurgu yaptığı noktanın diğer dinlerden İslam'a geçme oranının olması, meseleyi daha dikkat çekici yapmaktadır[3].

Değişen dünya ve insanlarla birlikte çok yönlü bir mesele olan dini değişim hareketlerinin yakından takip edilmesi, her disipline bir saha açmakta ve görev yüklemektedir[4]. İnsan, toplum ve kültürün din üzerinden bıraktığı tezahürleri yakalamak ve bunu anlamaya/anlamlandırmaya çalışmak, din psikolojisinin de içinde bulunduğu sosyal bilimler için önemli bir gayrettir. Elbette çok yönlü bir değişim söz konusu olduğundan dolayı sadece din psikolojisine ait bir çalışma alanı değildir. Fakat -tespit etiğimiz kadarıyla- din psikolojisinin ana konularından biri olmasına karşın din değiştirme ülkemizde yeterli sayıda çalışmaya konu olduğu söylenemez. Bu sebeple bu makalede din psikolojisi alanındaki araştırmalar çerçevesinde -alanımızca üzerimize düşeni yerine getirme adına- din değiştirme olgusunun nasıl ve hangi usûllerle ele alındığının genel tasvir ve tespitini yaparak gelecek çalışmalar için boşlukları ve eksiklikleri işaret etmek, bunlara yönelik öngörü kazandırmak ve yeni araştırmacıların dikkatini bu konuya çekmek amaçlanmıştır.

Din Değiştirme ve Dini Değişim/Dönüşüm Nedir?

Din değiştirme, sınırları ve yönü bakımından farklı kültürlerde, farklı manalarda kullanım bulmuş bir kavramdır. Batı dillerinde genellikle din değiştirme için de kullanılan *conversion*, "çevirme, bir durumdan başka bir duruma getirme, değiştirme, dönüştürme" manasındadır[5]. Bu sebeple de doğrudan din değiştirme anlamına gelmemekte, atfedilen mana ile dinin de içinde bulunduğu kişinin tüm hayatındaki köklü değişimler verilen genel bir adıdır[6]. Modern psikoloji içerisinde din değiştirme konusunu *The Varieties of*

3 http://www.pewresearch.org Erişim tarihi:07.08.2017.

4 L. R. Rambo, *Understanding Religious Conversion*, New Haven & London 1993, Yale University Press, s.: 7-11; M. Ali Kirman, "Din Değiştirme Olgusuna Sosyolojik Bir Yaklaşım", *Dini Araştırmalar*, 2004, C.:6, Sa.:18, s.: 75-76.

5 Ed.: S. Bezmez- C. H. Brown, *RedHouse Sözlük*, İstanbul 2007, s.:90.

6 H. Peker, *Din Psikolojisi*, İstanbul 2008, Çamlıca Yay., s.:201; Pazarlı, *Din Psikolojisi*, s.138.

Religious Experience adlı eserinde iki bölüm halinde inceleyerek akademik literatüre taşıyan James'in tanımına bakıldığında "conversion" aslında kişinin mutsuzluktan mutluluğa veya günahtan sevaba geçmesinden ziyade kişinin bir dünya görüşünden diğerine geçmesidir. Çünkü ona göre insanlar dini değil, o dinle gelen hayat tarzıyla ilgilenirler[7].

Kişinin hayatını kökten değiştiren tüm inanç değişmelerini kapsadığı için dini değişim için "religious conversion" kelimesinin kullanıldığı da olmuştur, buna karşın literatürde "conversion" kısaltması ile yer almaktadır. Din değiştiren kişiye *convert* denilir. Fakat her insanın İslam fıtratı üzere doğduğu ilkesinden hareketle mühtediler kendilerine convert (dönüşen, değiştiren) yerine *revert* (aslına geri dönen) denilmesini tercih etmektedir[8].

Din değiştirmenin Türkçe'deki kullanımına bakıldığında "hidayete erme, ihtida" ve de "irtidat (dönme)" anlamına gelen *din değiştirme* veya *dini değişim* kavramlarının kullanıldığı görülür[9]. Köse, conversion kelimesinin içeriğine bakıldığında üç farklı manayı kapsadığını söylemektedir: "Kişinin mensup olduğu dinin sorumluluklarını yerine getirmeye başlaması, herhangi bir dini inancı bulunmayan bireyin bir dini tercih etmesi, bireyin bir dinden başka bir dine geçiş yapması"[10]. Bu üç başlık birazdan açıklayacağımız üzere dini değişim ve dönüşüm psikolojisi içerisinde *hidayet, ihtida ve irtidat* kavramları olarak önemli birer yapıdır.

Makalemizin konusunu oluşturan *ihtida* kavramı sözlükte "doğru yolu bulmak, yol göstermek" manalarına gelen Arapça "hüda, hedy, hidayet" kökünden türetilmiştir[11]. Din psikolojisi alanında ise "farklı bir din ideali için dinî fikir ve bağlılıktan vazgeçme, "dini inanç ve davranışlarla ilgili yön değişimini içine alan manevi evrim ve gelişme"[12], "bireyin dinsel bağlanma, duygu ve etkinliklerinde meydana gelen yoğun değişim"[13], "zihnî bir sentezin parçalanması ve yerine başkasının konması, bir kişilik değişimi, benlik devrimi, kişiliğin yeniden kuruluşu"[14] şeklinde tanımlandığı görülür.

7 W. James, *The Varieties of Religious Experience*, Routledge, London and New York 2002, s.:88-89, 120, 128; W. James, "Dinsel Dönüşüm" The Varieties of Religious Experience içinde, çev.:A. Kuşat. vdg., *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2011, Sa.:12, s.:155.

8 Z. A. Oshun, *Hristiyanlıktan İslam'a İslam'dan Hristiyanlığa Geçişin Psiko- Sosyal Sebepleri Nijerya Örneği Uzerine Bir Araştırma*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Ünv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2010, s.:6-7.

9 H. Peker, *Din Değiştirmede Psiko-Sosyolojik Etkenler*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, A. Ü. İlahiyat Fakültesi, Ankara 1979, s.:9.

10 A. Köse, *Neden İslam'ı Seçiyorlar? Müslüman Olan İngilizler Üzerine Psiko-Sosyolojik Bir İnceleme*, ISAM Yayınları, İstanbul 1997, s.:69-70.

11 A. Köse, "İhtida Maddesi", *DİA*, İstanbul 2000, C.: XXI s.:554.

12 Peker, *Din Psikolojisi*, s.:211.

13 H. Kayıklık, *Din Psikolojisi*, Adana 2011, Karahan Yay., s.:21.

14 H. Hökelekli, *Din Psikolojisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay. Ankara 2009, s.:66.

İhtida kavramı ile Batı literatüründe kullanılan *religious conversion* kelimesinin tam olarak birbirlerinin yerine kullanılabileceği söylenemez. Çünkü dini değişimde İslam dinine yönelimi işaret etmesi nedeniyle hususi bir kavramdır. Genel olarak herhangi bir dine geçiş için değil, sadece İslam dinine geçiş anlamında kullanılmaktadır. Buna benzer bir ayrım Batı'da sosyal bilimciler tarafından da yapılmaktadır. Örneğin bir dinden başka bir dine geçiş tecrübesi için *commitment* kelimesi kullanılırken, aynı din içindeki dini değişim ve dönüşümü ifade etmek için *conversion* kelimesi kullanılmaktadır[15]. Dini değişim literatüründe bu farklı kavramlaştırmaların olması, alanın terminolojisinin onu tanımlayanların olumlu veya olumsuz değerlendirmelerden etkilendiğini göstermektedir[16]. Diğer taraftan Kirman, din değiştirme nevilerine verilecek tanımlamaların henüz çok detaylı olmadığını fakat tarikat ve benzeri cemaatler arası geçişler için dahi yeni kavramlar üretilmesinin alanın gelişmesine zenginlik katacağını belirtmektedir[17]. Fakat din değiştirme ya da dini değişim kavramlarının bütüncül anlamda kavranamaması ve genel bir üst tanıma ulaşılmak istendiğinde her kişinin yaşanmışlığını içeren bireysel zengin verilerin olması, din değiştirme alanının genelinde ve yerelinde bir tarifinin yapılmasını zorlaştırmaktadır.

Araştırmanın Amacı ve Temel Soruları

Kişilerin dinin varlığı yokluğu konusundaki tutumları kadar, dini hissetme ve yaşama yoğunluklarındaki düzeyleri de farklı olabilmektedir. Bu sebeple kişilerin yaşamındaki din ve inançları ile ilgili değişim ve gelişimleri fark etmek ve izlemek kolay bir şey değildir. Din değiştirme konusu, geniş bir alanı içermektedir; fakat daha net ve somut değişiklikler üzerinden konuyu ele almak sosyal bilimcilerin yönünü daha çok bir dinden diğerine geçişlere döndürmesine neden olmuştur. Bundan dolayı da literatürde bu başlık daha çok öne çıkmıştır. Bu noktadan hareketle, bu makale (a) din psikolojisi alanında yapılmış ihtida süreçlerini ele alan araştırmaların sonuçlarını derlemek, (b) betimsel özetlemeler aracılığı ile bu çalışmaların genel özelliklerini incelemek ve (c) bu araştırmalardan elde edilen ihtida öncesi, süreci ve sonrasına yönelik bulguları birleştirerek, bu sürecin ele alınmasındaki etkililiğin ve boşlukların tespitini yaparak sonraki araştırmalar için önerilerde bulunmak üzere üç temel amaç edinmiştir.

15 C. L. Staples- A.L. Mauss, "Conversion or Commitment? A Reassesment of Snow Machalek Approach to the Study of Conversion", *Journal for the Scientific Study of Religion*, 1987, C.:26, Sa.:2, s.:133-145.

16 H. C. Kim, *Din Değiştirmenin Entelektüel Arka Planı*, İstanbul 2003, Kaynak Yayınları, s.:14-15.

17 Kirman, "Din Değiştirme Olgusuna Sosyolojik Bir Yaklaşım", s.: 78.

Makaleye konu olan ihtida araştırmalarında cevaplanması istenen temel sorular ise şunlardır: i) İhtida çalışmaları hangi özellikteki çalışma gruplarında yapılmış ve bu çalışmalarda ihtida hangi yöntemlerle ele alınmıştır? ii) İhtida öncesindeki süreçler nasıl bir incelemeye tabi tutulmuştur? iii) İhtida sürecinde kişilerin yaşadıklarını hangi faktörlerle ele almıştır? iv) İhtida sonrasında kişilerin yeni yaşamlarına uyum süreci nasıl ele alınmıştır? v) İlgili araştırmalar incelendikten sonra mühtedilere yönelik yeni çalışmalarda nasıl bir yol (yaklaşım, içerik, metot olarak) izlenmelidir?

Yöntem

Bu makale, din psikolojisi içerisinde din değiştirme konusunu saha araştırmasına dayalı gerçekleştirmiş akademik çalışmaların doküman incelemesi yöntemiyle ele alınmasından oluşmuştur. Nitel yöntem içerisinde yer alan doküman inceleme, araştırma problemi ile bağlantılı olarak seçilmiş olan yazılı veya görsel materyallerin ve malzemelerin analizini kapsar. Bu yönüyle "belgesel tarama/gözlem" olarak adlandıranlar vardır[18]. Doküman incelemesinde araştırmacı bizzat kişilerle karşılaşmamaktadır. Fakat bu yöntemle daha geniş çalışma gruplarından veri elde edilmesinin yanı sıra nitelik bakımından daha önce onaylanmış çalışmalardan veri alındığı için güvenirlilik ve geçerliliğinin yüksek olduğu verilere ulaşmak mümkün olmaktadır[19]. Türkiye'deki din psikolojisi literatüründe yapılmış ihtida araştırmalarının konuya yaklaşımları ve ortaya koydukları veriler çerçevesinde bütüncül resmedebilmesi için, bu çalışmada en uygun yöntem olarak doküman incelemesi tercih edilmiştir. Verilerin üzerinden bir üst veri elde etme usulü akla meta-analiz yöntemini getirse de verilerin toplanacağı çalışmaların tamamına yakınının nicel değil nitel desende hazırlanmış olması, aynı zamanda istatistiksel hesaplamalar için gerekli olan aritmetik ortalama ya da standart sapma gibi nicel hesaplamalar için bu araştırmalarda gerekli datanın bulunamaması yani çalışmaların yeterli ve ortak olacakları sayısal veriyi açık ve net olarak vermemesi, bu kararda etkili olmuştur. Nitel veri içeren çalışmalar da birleştirilerek genel bir sonuç elde edilebilir. Ancak bu çalışmaları meta-analiz olarak yorumlamak burada elverişli olmamıştır Nitel yaklaşımda de bunu karşılayacak en iyi yöntemin döküman incelemesi olacağı için araştırmamızda bu yol takip edilmiştir.

1- Dokümanların Belirlenmesi

Din değiştirme kavramıyla ilgili akademik ve saha çalışması yapan araştırmalara ulaşmak amacıyla öncelikle 2017 yılı Mart ayı içerisinde Yükse-

18 A. Yıldırım- H. Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 2000, Seçkin Yayıncılık, s.:140- 143; N. Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Ankara 2007, Nobel Yayınevi, s.:183.

19 Yıldırım- Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, s.: 96-99.

köğretim Kurulu'nun (YÖK) web sayfasında (http//www.yok.gov.tr) yer alan Ulusal Tez Merkezi'nin arşiv linkinden yararlanılarak ve ULAKBİM'in ve İSAM'ın veritabanları taranarak ihtidayı konu alan çalışmalar incelenmiştir. Doküman incelemesinde tüm verilerin bir bütün olarak analiz edilmesi mümkün olmayacağından[20] ulaşılan araştırmalardan hangilerinin çalışma kapsamına alınacağını belirlemek üzere birtakım ölçütler oluşturulmuştur. Amaçlı örnekleme çeşitlerinden ölçüt örnekleme kullanılarak (a) din psikolojisi içerisinde akademik alanda hazırlanmış olması (b) bir saha araştırması olması yani mülakat, gözlem, anket gibi araştırma yöntemlerinden biri ile gerçekleştirilmiş olması (c) dini değişim ve din değiştirme ile farklılaşan konu başlıkları içerisinde sadece ihtidayı içeriyor olması kriterleri dikkate alınmıştır. Sonuçta da bu şartları sağlayanlar tespit edilerek 2 doktora, 4 yüksek lisans tezi ve 1 makale çalışması belirlenmiş ve analiz kapsamına alınmıştır.

2- Verilerin Toplanma Süreci

Belirlenen çerçeve içerisinde elde edilen dökümanlara ulaşıldığında 1979 ve 2013 yılları arasında hazırlanmış yedi araştırma tespit edilmiştir. Türkiye'de din değiştirme konusunu ilk çalışan Peker, *Din Değiştirmede Psiko-Sosyolojik Etkenler* başlıklı doktora tezini 1979 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde tamamlamıştır. Çalışma grubunu Türkiye'de yaşayan kişilerden oluşturmuş, bunun için hem mülakat metodunu kullanmış hem de çeşitli müftülüklerde resmen belgelenmiş olan ihtidalardan yararlanmıştır. Yayınlanmamış doktora tezi olduğu için ulaşma konusunda sıkıntı yaşansa da sonradan araştırmacıyla doğrudan iletişim kurularak çalışma kendisinden temin edilmiştir.

Tablo 1: Araştırmaya Dâhil Edilen Araştırmalar ve Metot Bakımından Özellikleri

Yıl	Yazar	Eserin İsmi	Türü	Metot
1979	H. Peker	Din Değiştirmede Psiko-Sosyolojik Etkenler	Dr Tezi	Görüşme – Kişisel Doküman Analizi
1997	A. Köse	Conversion to Islam: A study of Native British Converts	Dr Tezi	Görüşme – Katılımcı Gözlem
1999	O. Gürsu	Günümüzde Tasavvuf Yoluyla İslam'a Yönelişin Sosyo-Psikolojik Analizi	Yl Tezi	Görüşme Otobiyografi – Katılımcı Gözlem
2001	H. C. Kim	Din Değiştirmenin Entelektüel Arka Planı	Yl Tezi	Görüşme- Anket
2010	Z. A. Oshun	Hristiyanlıktan İslam'a İslam'dan Hristiyanlığa Geçişin Psiko- Sosyal Sebepleri Nijerya Örneği Üzerine Bir Araştırma	Yl Tezi	Anket

20 Yıldırım- Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, s.:73, 150.

2012	M. Altun	Müslüman Olan Almanlar Üzerine Psiko-Sosyal Bir İnceleme	Yl Tezi	Görüşme (2'si telefonla yapılmış)
2013	Z. Demir	Din Değiştirmede Cinsiyet Rolü: Belçika Örneği	Makale	Anket-KümeÖrnekleme – Kartopu Metodu

İkinci çalışma Köse'nin 1994 yılında hazırladığı, alana önemli bir ivme kazandıran *Conversion to Islam: A study of Native British Converts* başlıklı doktora tezidir. Londra Üniversitesi'nde hazırlanan bu çalışma 1997'de "*Neden Islam'ı Seçiyorlar? Müslüman Olan İngilizler Üzerine Psiko-sosyolojik Bir İnceleme*" adıyla Diyanet Vakfı İSAM Yayınevi tarafından Türkçe olarak kitaplaştırılmıştır. Köse, 70 İngiliz mühtedi ile yaptığı mülakat sonuçlarını değerlendirdiği çalışmasıyla ilk defa tamamı yurtdışında gerçekleştirilmiş olan ve bu kadar sayıda mühtediye ulaşan araştırma olma özelliğine sahiptir. Çalışmasında İngiltere'deki Müslümanların durumuna değinerek kısa bir tarihçe veren Köse, tebliğ faaliyetlerini tanıtan sosyolojik bir çerçeve çizdikten sonra din değiştirmede etkili olan motifleri tespit etmeye çalışmıştır. Din değiştirmeyi kapsamlı ve sistematik şekilde İngiliz mühtediler üzerinden ele alması bakımından önemli bir çalışmadır.

1999 yılına gelindiğinde Gürsu, *Günümüzde Tasavvuf Yoluyla İslam'a Yönelişin Sosyo-Psikolojik Analizi* başlıklı yüksek lisans teziyle din değiştirme ve tasavvuf ilişkisini ele almıştır. Mistik ihtidaların özelliklerine ve diğer ihtidalarla olan farkına değinmesi, mühtedilerin din değiştirmede tasavvuftan etkilenme sebeplerini araştırması bakımından öne çıkan bir çalışma olmuştur.

1900'lerin sonlarındaki bu ihtida çalışmalarından sonra 2001 yılına gelindiğinde örneklemlerde de değişimler olduğu görülmektedir. Kendisi de Güney Koreli olup 1985 yılında Müslüman olarak din değiştirme tecrübesini yaşayan Kim, *Din Değiştirmenin Entelektüel Arkaplanı* başlıklı yüksek lisans tezinde 68 Koreli mühtedi ile görüşmeler yapmıştır. Altun ise 2012 yılında *Müslüman Olan Almanlar Üzerine Psiko-Sosyal Bir İnceleme* başlığıyla 20 Alman mühtedi ile mülakat yapmış ve onların din değiştirmelerinde etkili olan psiko-sosyal faktörleri incelemiştir. *Hıristiyanlıktan İslam'a, İslam'dan Hıristiyanlığa Geçişin Psiko-Sosyal Sebepleri -Nijerya Örneği Üzerine Bir Araştırma* adlı yüksek lisans teziyle Oshun, 2010 yılında diğer çalışmalardan farklı olarak Afrika örneklemindeki ihtidayı gündeme getirmiş, buradaki dini değişimleri 65 kişiyle yaptığı mülakatla incelemeye almıştır.

Alanda yapılan yüksek lisans ve doktora tezlerinden sonra çalışmamız kapsamında kriterlere uygunluk gösteren bir makale de araştırmamıza dâhil edilmiştir. 2013 yılında yayınlanan *Din Değiştirmede Cinsiyetin Rolü: Belçika*

Örneği adlı araştırmasında Demir, müslüman olan 107 Belçikalı mühtedi ile bir anket çalışması yapmış, din değiştirme hadisesini cinsiyet faktörünü temel alarak incelemiştir. Diğer çalışmalarda ikincil veri olarak değerlendirilen kadınların ve erkeklerin bu yaşam olayını karşılama ve yürütme süreçlerini irdelemesi, bu çalışmayı özgün kılan bir husus olmuştur.

3- Verilerin Analizi

Din değiştirme yapısı itibariyle derinlemesine nitel desene ve özellikle görüşme tekniğine uygun bir konudur. Çünkü görüşme veri toplamada araştırmacı tarafından birebir etkileşimli olarak gerçekleştirilebilmektedir. Ayrıca din değiştirme gibi kişinin iç dünyasında köklü hareketlenmeler oluşturan ve bireysel farklılıkların çok çeşitli olduğu olguların araştırılmasında en uygun yöntemdir[21]. Ülkemizdeki araştırmalarda da daha çok mülakat tekniğinin kullanılmasına karşın anket kullanımının az da olsa bulunduğu görülmektedir. Doküman incelemesine tabi tutulan çalışmaların ele alınmasında takip ettikleri yöntem ve üslup sebebiyle birtakım sıkıntılarla karşılaşılmıştır. Bunlardan birini, bu araştırmaların bir kısmının hem veri teknikleri hem de konu açısından (ihtida ve irtidat olayları bir arada) bir sınırlandırmaya gitmemesi oluşturmuştur. Bu da konunun detaylandırılmasını engellemiş, genel söyleme yönelmeyi sağlamış, yöntem çeşitliliği ise karmaşa oluşturmuştur. Örneğin Peker'in doktora tezinde 28 mülakat, 99 doküman analizi yapılmış, makalemizde ise bunlardan sadece mülakat sonuçları incelemeye alınmıştır. Oshun'un araştırmasında ihtida ve irtidat olayları karışık verilmiş, 65 kişiden 19'unun İslam'ı, 46 kişinin ise Hristiyanlığı tercih ettiği belirtilmiş ve buna binaen araştırmacı elde ettiği sonuçları bazı konularda ayrı bazı konularda ise bütüncül şekilde -65 kişinin geneli için- bir dil kullanarak aktarmıştır. Bu da bu analiz için veri elde edilmesinde zorluk oluşturmuştur. Bundan dolayı sadece ihtida eden 19 kişinin verileri kullanılmış, 65 kişiyle ilgili olarak ise araştırmacının yorumu olarak bir cümleyle özetlenmiştir. Bu duruma göre çalışmamıza dâhil edilen toplam görüşmeci sayısı 342 kişi olmuştur.

Doküman incelemesinde analiz, çalışma grubunun belirlenmesinden sonra kategorilerin geliştirilmesi, analiz biriminin belirlenmesi ve sayısallaştırma ile gerçekleştirilir[22]. Bu makalede de dokümanlar betimsel analize tabi tutulmuş, veriler ihtidanın bir süreç olmasından dolayı literatürde de kabul gördüğü ve sıklıkla kullanıldığı üzere a) ihtida öncesi, b) karar verme ve yaşama aşamasını içeren gelişme süreci ile c) uygulama aşamasını ve karşıla-

21 Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, s.:166; Yıldırım- Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, s.:92; F. K. Punch, *Sosyal Araştırmalara Giriş Nicel ve Nitel Yaklaşımlar*, çev.: D. Bayrak- H. B. Arslan- Z. Akyüz, Ankara 2005, Siyasal Kitabevi, s.:165.

22 Yıldırım- Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, s.:158-159; Punch, *Sosyal Araştırmalara Giriş Nicel ve Nitel Yaklaşımlar*, s.:219-222.

şılan zorluklar ile uyum çalışmalarını içeren ihtida sonrası şeklinde üç ana temadan oluşturulan bir çerçevede ele alınmıştır. Genel olarak araştırmaların kavramsal çerçevesinden de yararlanılarak bunların da alt temaları oluşturulmuştur ki toplamda dört alt tema elde edilmiştir. İhtida öncesindeki aşamada mühtedilerin çocukluk ve ergenlik dönemleri, anne-baba ilişkileri, çocukken mutluluk problemlerinin olup olmadığı, din eğitimi alıp almadıkları, ailelerin dini görüşlerinin ihtida sürecine etkisinin olup olmadığına dair başlıklar yer almıştır. İhtida sürecinde ise mühtedilerin İslam'la tanışma durumları, İslam'a yaklaşma eğilimleri ve İslam'a yönelik önceki algı durumları işlenmiştir. Son olarak ihtida sonrasında ise mühtedilerin yaşadıkları zorluklar ve bunlarla başa çıkma süreç ve yöntemlerine yer verilmiştir. Temaların oluşumunda alanında uzman kişilerin de görüşleri alınmış, onlardan gelen öneriler çerçevesinde düzenlemeler yapılmıştır.

Karşılaşılan zorluklardan bir diğeri ise, çalışmaların bazılarında elde edilen verilerin sayısal ifade ve aktarımının yetersiz olmasıdır. Bu sebeple doküman belirlemedeki kriterler çerçevesi dışında kalan bilgiler dışarıda tutulmuş, sayısallaştırılmamış verilerin bir kısmı yüzdelik bilgi olarak verildiği durumlarda ise aynen alınmıştır. Elde edilen tüm veriler tablolaştırılmış, araştırmalardan elde edilen sayısal değer üzerinden saptanan tema ve kategoriye ne kadar katıldıklarını ifade etmek üzere[23] yüzdelikler hesaplanmış, eğer ilgili araştırmalarda konuya değinilmemişse tabloya "konu araştırılmamıştır" ibaresi eklenmiştir. Ayrıca mühtedilerin eski dinleriyle ilgili olarak da mezhepsel bilgiler zikredilmeden (Katolik, Protestan, Ortodoks, Anglikan, Metodist, Yehova Şahidi, Baptist) "Hristiyan olanlar" başlığı altında birleştirilerek verilmiştir. İncelenen araştırmaların farklı zaman ve çalışma gruplarında farklı araştırmacılar tarafından yapılmış olması standart bir formatının olmaması, ilgili araştırmaların birlikte ele alınmasında zorluklar oluşturmuştur[24]. Dokümanların analizinde bu zorlukla karşılaşılmış, bu durum belirlenen genel iskelet yapının kapsayıcılığı ve ayırt ediciliği ile çözümlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca gerekli yerlerde dipnotlara başvurularak yapılan açıklamalarla okuyucuya izlenen metot ve takip edilen yaklaşım izah edilmiştir.

Bulgular ve Yorumlama

A- Ortaya Çıkan Çalışma Grubunun Nitelikleri

Tablo 2'de de görüldüğü üzere çalışma grubumuz içerisinde incelenen mühtedi sayısı Türkiye, İngiltere, Almanya, Kore, Nijerya ve Belçika üzerinden seçilmiş 487 kişidir. Bunların %54,3'ü (211 kişi) erkek, %45,6'sı (177 kişi) kadın olup, yaş aralığı 17- 66 arasında değişmektedir. Mühtedilerin me-

23 Yıldırım- Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, s.:178-179.
24 Yıldırım- Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, s.:219-223.

deni durumlarına bakıldığında ise bununla ilgili veri toplayan ve de bunu sayısal ifade eden Köse, Kim, Oshun ve Peker'in görüşmecilerinin %44,7'si evli, %50'sı bekâr, %5'i duldur. Demir'in çalışmasında ise evliler %41 ile çoğunlukta olup bekârlar %37 de kalmaktadır. Gürsu ve Altun'un araştırmalarında medeni duruma dair demografik bir veriye yer verilmemiştir. Mühtedilerin eğitim seviyesinin yüksek olduğu %62,5'inin lisans ve üstü eğitim aldıkları, %33'nün lise, %4'nün ilkokul mezunu olduğu görülmektedir. Sayısal değil yüzdelikle eğitim durumu bilgisi verilen Demir'in çalışmasında ise mühtedilerin %43'ü lise, %36'sı lisans ve lisansüstü eğitimli kişilerden oluşmuştur. Tüm araştırmacıların mühtedilerin eğitim durumunu tespit etmede azami gayret göstermeleri dikkat çekicidir. Bu özeni, kişilerin bilinçlilik düzeyini etkileyen eğitim durumunun din değiştirmede etkili bir faktör olarak görülmesiyle bağlantılandırmak mümkündür.

Tablo 2: Demografik Özellikler

Demografik Özellikler		Köse (70)	Kim (68)	Oshun (65)*	Peker (28)**	Demir (107)	Gürsu (30)	Altun (20)	Ara Toplam	Genel Toplam
Cinsiyet	Erkek	50	52	27	7	50	21	4	**211 %54,38**	**388**
	Kadın	20	16	38	21	57	9	16	**177 %45,61**	
Medeni Durum	Evli	23	39	24	17	%41	-	-	**103 %44,78**	**230*** **
	Bekâr	40	28	41	6	%37	-	-	**115 %50**	
	Dul	7	1	-	4	-	-	-	**12 %5.21**	
Eğitim Durumu	İlkokul	-	-	4	7	-	-	-	**11 %3,95**	**278*** **
	Ortokl -Lise	28	18	9	11	%43	13	14	**93 %33,45**	
	Ünv-Mastr	42	50	50	9	%36	17	6	**174 %62,58**	
Yaş Aralığı**		17-66	17-61	18-41	-	18-40	24-45	17-60	**-**	**17-66**

* 2 kişi eğitim bilgisini paylaşmamıştır.

**1 kişinin mülakat belgesi yayınlanmadığı için bilgilerine ulaşamadık.

***Medeni durumda Köse+Kim+Oshun+Peker sayı verdiği, Demir yüzdelik verdiği, diğerlerinde veri olmadığı için toplam sayı 230 eğitim durumunda ise Altun'un da sayı vermesiyle 278 üzerinden yüzdelik alınmıştır.

**** Araştırmalarda yaş açık uçlu değil gruplandırılarak verildiği ve kendi örneklemleri çerçevesinde yaş ortalaması alındığı için bu tabloda yaş gruplarına yer verilmiş bu sebeple de toplamda bir yaş ortalaması alınamamıştır.

Yöntem olarak incelenen araştırmaların özelliklerine bakıldığında sıklıkla görüşme tekniğinin kullanıldığı onun yanı sıra az da olsa anket, doküman incelemesi (gazete, dergi haberleri) ve biyografi tekniğinin kullanıldığı gözlemlenmiştir. Tablo 1'e bakıldığında da din psikolojisi alanında hazırlanan din değiştirme özelinde ihtida çalışmalarına yönelen araştırmaların sayıca az ve yetersiz olduğu ortadadır. Türkiye'deki literatürde yapılan araştırmalar içerik bakımından farklılıklar arz etmektedir bu doğaldır fakat din değiştirme olgusunun her yönü ve düzeyiyle anlaşılması için genel bir tablonun diğer alanlarla da karşılaştırıldığında oluşturulamamış olması dikkatimizi celbeden bir durum olmuştur.

B- İncelenen Araştırmalarda İhtida İle İlgili Bulgular

1) İhtida Öncesi İle İlgili Bulgular

Din değiştiren kişilerin incelendiği her araştırmada bu sürecin nasıl başladığı, A kişisinin B kişisinden neden daha farklı olarak bu değişimi istediği merak konusu olmuştur. Bu soru mühtedilere yöneltildiğinde sıklıkla din değiştirme tecrübesinin Tanrı'nın etkisi ile gerçekleştiğine dair birtakım açıklamalar gelebiliyorken, sosyal bilim araştırmacılarınca bu cevap tatmin edici ve makul görülmemiş, bu fenomeni psikolojik ya da sosyolojik sebeplerle izah yoluna gidilmiştir. Bu konuyla ilgili çalışmalara bakıldığında mühtedilerin değişim sürecinin bu etkenler ile kategorileştirildiği görülmektedir[25].

Kişiyi bir dine yaklaştıran (modelden öğrenme, eksiklik ve tamamlanma isteği, ait olma, zihinsel ve duygusal mutmain olma, korku, ölümsüzlük arzusu, suçluluk ve günahkârlık duygusu, dini tecrübe açısından) ve uzaklaştıran (sosyal öğrenme, hayal kırıklığı, kötülük problemi, kendini yeterli görme, bağımsız görme, dinin gereksiz olduğu düşüncesi vb) tüm psiko-sosyal faktörler aynı zamanda dini değişim ve dönüşümün hazırlayıcı nedenleri olarak görülmüştür. Bu kategorizasyonlara rağmen, incelediğimiz çalışmalardan da anlaşıldığı üzere ihtida öncesi süreçte çocukluk yaşantılarının, çocuk ve aile ilişkileri ile ebeveynlerin dini anlayış ve yaşantılarının öne çıktığı görülmektedir.

a) Mühtedilerin Çocukluk Dönemi Yaşantıları ve Din Değiştirmelerinde Ebeveynlerinin Etkisi

Araştırmaya esas aldığımız çalışmalarda din değiştirmede mühtedilerin aile ile ilişkisinin öncelikli olarak incelendiği görülmektedir. Bu sebeple araştırmacılar genel olarak mühtedilerin büyütüldüğü aile ortamının yapısını, bu

25 W. I. Jindra, "Toward an Integrative Theory of Religious Conversion: A Review Essay of The Oxford Handbook of Religious Conversion", *Pastoral Psychology*, 2016, C.:65, Sa.:3, s.:329-343.

ortamda geliştirilen iletişimi ve bu iletişimin mühtedilere olan yansımasını, çocukluk döneminde ailelerinin mutluluk durumunu nasıl algıladıklarını, ebeveynlerin dini durum ve düzeylerini, verdikleri din eğitimini ve bütün bu unsurların mühtedinin din değiştirme kararı üzerindeki etkisini ortaya koyacak soruların peşine düşmüşlerdir.

Ailenin bütün bu çocukluk dönemindeki etkisi ve çocukla geliştirdiği iletişim oldukça önemlidir. Bu noktada anne ve babanın tavırları da önemlidir[26]. Çocukluk döneminde yaşananların bireyin kişilik ve benlik gelişimi üzerindeki etkisine yapılan vurgu, psikanalizin etkisiyle psikolojinin temel bir yapı taşı olmuştur. Özellikle çocukluk dönemine yapılan vurgu Freud'dan sonra da yine psikanalitik gelenek içinden gelen Nesne İlişkileri ve Bağlanma kuramlarıyla daha da pekişmiştir. Çocukluk döneminde baba ve özellikle anne ile ilgili etkileşime olan bu ilgi, araştırmacıları benzer şekilde "bireyin dini gelişim ve değişimi üzerinde de etkilidir" görüşüne sevk etmiştir. Bu sebeple anne-baba ile iyi iletişim, samimi bir ilişki kurma veya bunlardan çeşitli şekillerde yoksun kalma, mutluluk ve güven hissi ile büyüme veya mutsuz ve güvensiz kalma gibi etkenlerin kişileri dini değişime yönlendirdiği tezinden hareketle birçok çalışma yapılmıştır. Nitekim ilk din psikolojisi çalışmalarında bu hususun üzerinde ağırlıklı olarak durulduğu gözlenmektedir. Bunda psikanalitik yaklaşımın çocukluğa, ailenin çocuk üzerindeki etkisi ve din ile dine yönelme konusundaki açıklamalarının etkili olduğu söylenebilir. Çünkü psikanalitik yaklaşım din değiştirmenin temelinde sevgisiz, ilgisiz, yetersiz görülen babanın tesirine vurgu yapmakta, çocukluk döneminde bireyin mutsuz olması ve olumsuz tecrübeler yaşamasının bir din değiştirme istek ve sürecine girmesine etki ettiği kanısındadır.

Tablo 3: Mühtedilerin Çocukluk Dönemlerine İlişkin Mutluluk Algıları

Araştırmacılar ve mülakata katılan kişi sayısı	Mutlu olarak tanımlayan	Normal olarak tanımlayan	Mutsuz olarak tanımlayan
Köse (70)	31 %44	18 %26	21 %30
Kim (68)	21 %30	32 %47	15 %23
Toplam (138)	***52 %38***	***50 %36***	***36 %26***
Altun (20)	Mühtedilerin %85'inin mutlu bir çocukluk geçirdiğini belirtmiştir.		
Gürsu (30)	%40'ının olumsuz, %60'ının mutlu bir çocukluk geçirdiğini belirtmiştir.		
Oshun (65), Demir (107) ve Peker (28) 'de konu araştırılmamıştır.			

26 M. Kaya, "Ailede Anne-Baba Tutumlarının Çocuğun Kişilik ve Benlik Gelişimindeki Rolü", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Ilahiyat Fakültesi Dergisi*, 1997, Sa.:9, s.:193-202; Kayıklık, *Din Psikolojisi*, s.:97.

Çalışmamızda ele aldığımız araştırmalarda Tablo 3'te de görüldüğü üzere, mühtedilerin çocukluk dönemini nasıl algıladıkları ve değerlendirmelerinin nasıl olduğunu, din değiştirmelerine etkilerinin olup olmadığı ya da bu süreci hızlandırma noktasında katkılarının olup olmadığını ele aldıkları görülmektedir. Köse ve Kim dışındaki araştırmacılar bu konuya hususiyetle eğilmemişler, aile-çocuk ilişkisini genel olarak belirtmekle yetinmişlerdir. Altun ve Gürsu yüzdelik dilimlere yer vermiş, sonuç olarak mühtedilerin çoğunun çocukluklarını mutlu geçirdiklerini belirtmişlerdir. Köse ve Kim ise bu soruyu doğrudan mühtedilere yöneltmiş, her iki araştırmada belirtilen sayıların toplamında ailesiyle ilişkisini mutlu olarak tanımlayanlar %38 (52 kişi), normal olarak tanımlayanlar %36 (50 kişi), mutsuz olarak tanımlayanlar %26 (36 kişi) olmuştur. Mutlu olduklarını belirtenlerle normal olarak betimleyenleri "çocukluğunu olumsuz bulmama" noktasında bir arada değerlendirdiğimizde mühtedilerin %74,2'sinin çocukluk dönemini iyi geçirmiş oldukları sonucuna ulaşılmaktadır.

Çocukluk dönemiyle ilgili olarak ele alınan diğer mesele ise mühtedilerin çocukken anne ve babayla birebir iletişimde sağlıklı ilişkilerinin olup-olmadığıdır. Burada bireylerin çocukluk döneminde babayla ve anneyle olan ilişkilerinin dini yönelim ve yaşantıda dolayısıyla dini değişim ve dönüşümde etki edeceği düşüncesi hareket noktası olmuştur.

Tablo 4: Çocukluk Dönemindeki Anne-Babalarıyla İlişki Durumlarına Dair Değerlendirmeleri[27]

Araştırmacılar ve mülakata katılan kişi sayısı	İyi olarak tanımlayan		Normal olarak tanımlayan		Kötü olarak tanımlayan		İlişkisi olmadığını belirten	
	Baba	Anne	Baba	Anne	Baba	Anne	Baba	Anne
Köse (70)	20 (%28)	31 (%44)	25 (%36)	28 (%40)	21 (%30)	11 (%16)	4 (%6)	-
Kim (68)	18 (%26)	27 (%39)	35 (%51)	33 (%48)	12 (%17)	6 (%8)	3 (%4)	2 (%3)
Ara Toplam (138)	***38 (%27)***	***58 (%42)***	***60 (%43)***	***61 (%44)***	***33 (%23)***	***17 (%12)***	***7 (%5)***	***2 (%1)***
Gürsu (30)	-	6 (%20)	-		6 (%20)	1 (%3)		

27 Peker araştırmasında hem mülakat -28 kişi- hem doküman incelemesi sonuçlarına yer vermiştir. Biz sadece mülakat sonuçlarını almayı uygun gördük. Oshun ise çalışmasında hem ihtidayı -19 kişi- hem irtidatı incelemiş, elde ettiği sonuçları bazı konularda ayrı bazı konularda ise bütüncül -65 kişinin geneli için- bir dil kullanarak aktarmıştır. İhtidayı incelediğimiz için sadece ihtida eden 19 kişinin verilerini kullanmayı, 65 kişi için ise araştırmacının yorumunu bir cümleyle özetlemeyi uygun gördük. Tablolarda verilen kişi sayısı da bu duruma göredir. Kişi sayısı olmadan sadece yüzdelik bilgi verildiği durumlarda veri aynen alınmıştır. Ayrıca burada iyi normal ve kötü ibareleri de Köse ve Kim'in görüşmecilerden aktardıkları kendi sınıflamalarıdır.

Altun (20)	17(%85)	-	-	3(%15)	
Demir (107)	Konu araştırılmamıştır.				

Oshun (65) ve Peker (28), ebeveyn ilişkilerinin çocuğun dini tutumu üzerinde etkili olduğunu belirtirler, araştırmalarına katılan mühtedilerle ilgili özel bir bilgi bulunmamaktadır

Tablo 4'te görüldüğü üzere, anne-baba ilişkilerini iyi veya normal olarak tanımlayanların oranı daha yüksektir. Köse ve Kim'in ayrı ayrı ele aldığı mühtedilerin anne ve babalarını nasıl değerlendirdiklerine dair verileri yine ayrı ve diğer sonuçlarla Tablo 4'de verilmiştir. Buna göre çalışma grubumuzu oluşturan yedi çalışmadan ikisi bunu mühtedilere soru olarak yönlendirerek ele alırken, Altun'un anne ve babayı ayırmadan genel olarak ele aldığı, Gürsu'nun ise 6 kişinin annesiyle ilişkisini iyi, 6 kişinin babasıyla ilişkisini kötü, 1 kişinin ise annesiyle ilişkisini kötü olarak tanımladığı görülecektir. Oshun, Demir ve Peker ise genel olarak ailenin etkisini vurgulamış ama detaylı bilgiye yer vermemiştir. Buna göre tüm araştırmacılardan gelen verilerden annesiyle ilişkisini "iyi" ve "normal" olarak tanımlayanlar 125 kişi (%74), "kötü" ya da "ilişkisinin olmadığını" belirtenler ise 20 kişidir (%11).[28] Babasıyla ilgili yaşantısını değerlendirenlere bakıldığında ise 98 kişinin[29] (%71) "iyi" ve "normal", 49 kişinin[30] (%26) ise "kötü" ya da "ilişkisinin olmadığını" belirttiği görülmektedir. Tabloya bütüncül bir gözle baktığımızda ise anne-baba ilişkilerini "iyi" veya "normal" olarak tanımlayanların daha fazla olduğu sonucuna varmaktayız.

Bu bulguları değerlendirirken anne ve babayla çocuklukta kurulan ilişkinin içeriğiyle bağlantılı olarak gelişen kişilik yapısını dini düşünce ve yaşantıda etken faktör olarak gören bağlanma kuramı akla gelmektedir. Annenin çocukla ilişkisinin çocuğun yaşam yönelimi ve davranış tercihinde olumlu ya da olumsuz görünümleri çok farklılık arz edebilmektedir. Örneğin farklı dinlerden evlilik yapmış ebeveynleri olan çocukların din seçiminde annelerine olan yakınlıklarından dolayı onların dini üzerine yönelmeleri ya da anneyle kuramadığı güven ve sevgi bağının eksikliğinden dolayı onun dinine mesafeli ya da uzak oluşu da mühtedilerin anne-çocuk ilişkisi hakkındaki bilgimizin

28 Anneyle kurulan ilişki çeşitlerinin toplam sayısı ve yüzde hesabı Köse, Kim ve Gürsu'nun tabloda yer alan bilgilerini içermektedir.

29 Babasıyla ilişkisini "iyi" veya "normal" olarak tanımlayanların toplam sayısı ve yüzde hesabı Köse ve Kim'in tabloda yer alan bilgilerini içermektedir.

30 Babayla ilişkisini "kötü" veya "ilişkisi olmadığını" belirtenlerin toplam sayısı ve yüzde hesabı Köse, Kim, Gürsu ve Altun'un tabloda yer alan bilgilerini içermektedir.

azlığını karşımıza çıkarmaktadır[31]. Son dönemde karma evlilik yapan ailelerdeki çocuklar üzerine yapılan araştırmalarda babasının dini ya da mezhebine bağlı olduğunu ifade eden ya da içselleştirilmemiş şekli bağlılık içinde olduğunu belirten çocukların daha sonraki dini-manevi yaşantılarında anne dinine yöneldiği belirtilmektedir. Bu sebeple de din değiştirmelerde annenin dinine kaymalar yaşanmakta ya da resmiyette olmasa da yaşantıda yoğunluk daha çok annenin dini üzerinden gerçekleşmektedir yönünde görüşler öne sürülmektedir[32].

Freud'un insanın çocukluk döneminde sahip olduğu baba imajının yerini ileriki zamanda Tanrı'nın aldığı şeklindeki teziyle hareket eden psikanaliz yaklaşımında mühtedilerin yaşamlarında yaptıkları bu keskin değişiklik babanın yokluğu veya yetersiz kalması vb. faktörle açıklanmaktadır[33]. Burada elde ettiğimiz veri, mühtedilerin babayla ilişkilerini genel anlamda iyi olarak tanımladıklarını göstermektedir. Bazı mühtedilerin hayatlarında babanın yokluğu veya yetersiz kalması etken olmuş olabilir. Fakat burada makul bulunmayan husus, meselenin bu faktörle genel olarak açıklanmasının mümkün olmayacağıdır. Çünkü bu yaşam olayı her bireyde farklı gerekçeler ve özelliklerle ortaya çıkar ve sebebini sadece babaya bağlamak, uzun bir süreçte gerçekleşen ve farklılıklar barındıran din değiştirme olayını tam olarak aydınlatamamaktadır[34].

Anne-baba ve çocuk arasındaki ilişkinin etkileşim alanına ebeveynlerin her birinin sahip olduğu dini eğilim de girmektedir. Dindar olan ve yahut Tanrı inancı olan ailelerde çocukların dini kişilik kazanması kolaylaşırken, ailelerin dini tutum ve davranışlara uzak oluşu, çocuğun dine mesafeli ya da reddedici bir tutuma yönlendirebilmektedir. Ayrıca aile bireyleri arasında farklı dini tutumların olması, çocuğun dini gelişimini olumsuz yönde etkileyebilmekte ya da karar vermesini zorlaştırabilmektedir[35]. Bunu inceleyen Tablo 5'e göre mühtedilerin %59'u (94 kişi) aynı dini değerlere sahip aileden geldiklerini belirtmiştir. Farklı dini değerlerde olan anne-babaya sahip mühtedilere bakıldığında ise aynı dini değerlerde olan anne-babaya sahip mühtedilere göre sayılarının daha az (%35,55 kişi) olduğu, ama yine de oranlarının çok az olmadığı görülmektedir.

31 P. Granqvist- A. L. Kirkpatrick, "Religious Conversion and Perceived Childhood Attachment: A meta-analysis", *The International Journal for the Psychology of Religion*, 2004, C.:14 Sa.:4; A. Oksanen, *Religious Conversion: A Meta-Analytical Study*, Lund University Press, Sweden 1994, s.:25.

32 Oshun, *Hristiyanlıktan İslam'a İslam'dan Hristiyanlığa Geçişin Psiko- Sosyal Sebepleri Nijerya Örneği Üzerine Bir Araştırma*, s.:75; Peker, *Din Psikolojisi*, s.:212-213.

33 Bkz.: S. Freud, *Totem ve Tabu*, çev.: S. Budak, *Dinin Kökenleri* içinde, İstanbul 1998, Öteki Yayınları, s.:208-220; E. Gürol, *Sigmund Freud*, İstanbul 2002, İz Yayıncılık, s.:27.

34 Köse, *Neden İslam'ı Seçiyorlar? Müslüman Olan İngilizler Üzerine Psiko-Sosyolojik Bir İnceleme*, s.:44.

35 A. R. Aydın "Çocuğun Dini Kişiliğinin Gelişiminde Aile Faktörü", *Ekev Akademi Dergisi*, 2003, Sa.:15, s.:105-112; Peker, *Din Psikolojisi*, s.:168-170.

Tablo 5. Mühtedilere Göre Anne ve Babalarının Dini Eğilimi[36]

Araştırmacılar ve mülakata katılan kişi sayısı	Anne-baba aynı dine mensup olanlar	Anne-baba farklı dine mensup olanlar	Anne-baba ateist veya agnostik olanlar	Ebeveynlerin sahip oldukları inançlarına bağlılık durumları
Köse (70)	48 (%69)	17 (%24)	5 (%7)	%85'i özdeşleşmemiş[37]
Kim (68)	30 (%44)	38 (%56)	-	Çoğu özdeşleşmemiş
Altun (20)	16 (%80)	-	4 (%20)	Çoğu özdeşleşmemiş
Toplam (158)	***94 (%59)***	***55 (%35)***	***9 (%6)***	
Oshun (65)	Anne-baba aynı dine bağlı olanların sayısı, az bir farkla fazladır. Çoğu özdeşleşmiştir.			
Gürsu (30), Peker (28) ve Demir (107)'de konu araştırılmamıştır.				

Mühtedilerin genelinin ebeveynlerini "inançlı fakat dine gerekli özeni göstermeyen kişiler" olarak tanımladıkları görülmektedir. Bu son veriye göre mühtedilere göre anne ve babalarının kendi dinleriyle özdeşleşmeleri yani inanç ve eylem birliktelikleri zayıftır. Ayrıca bu tablodan anlaşılmaktadır ki mühtedilerin çoğu aynı dini geleneğe bağlı ebeveynlere sahiptir ve de dini bir tercihi ve yaşantısı olan ailelerin çocuklarıdır. Buradan hareketle bu konuda popüler bir tez olan "din değiştiren insanların çoğunlukla dindar olmayan, dine ilgisiz olan veya farklı dini gelenekleri barındıran ailelerde yetiştikleri" tezi tam olarak desteklenmemiştir. Ayrıca mühtedilerce, anne ve babalarının kendi inançlarıyla özdeşleşmiş olarak görülmemeleri dikkat çeken bir bulgudur. İnanç ve eylem birlikteliğinin zayıf ya da hiç olmaması anlamına da gelebilecek olan bu veriden hareketle bu durumun mühtedilerin dini değişim ve dönüşümlerinde etken bir faktör olacağı düşünülebilir.

Buradan hareketle din değiştirmede etken rol alan çocukluk dönemi yaşantılarının öne çıkarıldığı popüler yaklaşım ve onu teyit eden bazı araştırma bulgularıyla çok fazla örtüşmeyen bulgular elde edilmiştir diyebiliriz. Yani sorumsuz ya da ilgisiz bir babanın, şefkati çok ya da az olan bir anne ve yahut da mutsuz çocukluk ile din değiştirmeyi ilişkilendiren yaklaşımın genel kabulüne karşın mühtedilerden elde edilen bilgilerin bununla uyumlu olmadığı görülmektedir. Burada bir genelleme yapılmasının zorluğu ve bireysel tecrübe yönü ağırlıklı olan bu yaşam olgusunun inceleniyor olması konunun daha ayrıntılı ele alınması gerekliliğinin bir kez daha altını çizmektedir.

36 Köse'nin "17 kişinin anne-babası farklı mezheplere mensupken, 5 kişinin anne-babası ya ateist ya da agnostiktir (şüpheci)" ifadesinden geriye kalan 48 kişinin anne-babasının aynı mezhebe mensup olduğu sonucu çıkardık. Altun'un "10 kişi Katolik, 4 kişi Protestan, 1 kişi Yehova Şahidi, 1 kişi Baptist ve 4 kişi Ateist bir aileden geldi" ifadesinden 16 kişinin anne-babasının aynı mezhebe mensup olduğu sonucunu çıkardık.

37 Köse, bu oranı kendi tezinde belirtmiştir.

b) Ergenlik Dönemi Yaşantılarının Mühtedilerin Din Değiştirmesindeki Etkisi

Bireylerin dini anlam ve sorularıyla hız kazanan kimlik edinme meselesinin daha ön planda olduğu ergenlik dönemi, din değiştirmeyi hazırlayıcı faktörler açısından çocukluktan sonra en çok araştırılan dönemdir. Ergenlik döneminde bireyde fiziksel değişimle beraber psikolojik, zihinsel ve sosyal değişiklikler meydana gelmekte, kişinin bağımsızlık duygusu gelişmektedir. Bu sebeple kişi kimi zaman ailesiyle çatışmakta kimi zaman da çevresindekileri model almakta ve sonuçta dini kimliğini oluşturmaktadır[38].

Tablo 6'ya göre din değiştirmenin en çok görüldüğü yaş aralığı 23-40 yaş (133 kişi, %61,5) ve ikinci sırada gelen yaş aralığı ise 11-22 yaştır (56 kişi, %26)[39]. Genel kanaate göre 15-21 yaş aralığı ergenlik, 21-40 yaşları ise yetişkinliktir. Literatürde din değiştirme ve yahut dini dönüşümle ilgili en kritik dönemin ergenlik olarak gösterilmesine karşın, bu kararın ve onun arkasından gelecek sürecin daha çok ilk ve orta yetişkinlik dediğimiz dönemde olduğu görülmektedir. Yapılan araştırmalar da ergenlerin sergiledikleri dini tutum ve davranış tercihlerini üç grupta toplamıştır. 1) Dini, hayatından çıkarmayı tercih edenler, dini tamamen reddeden bir tavır takınanlar, 2) çocukluk döneminden farklı yeni dini tutum ve davranışlar kazananlar ve 3) çocukluk dönemindeki dini tutumlarını devam ettirerek bir nevi daha dar ve pasif kalmış bir inanca sahip olanlar[40]. Bu sebeple literatürde ergenlik dönemi, din değiştirmede çocukluktan sonra önemli bir evre olarak görülmüş ve değerlendirmeye aldığımız çalışmalarda da din değiştirme ile ergenlikteki dini yönelim ve yaşantılar özdeşleştirilecek kadar birbiriyle yakın ilişkilendirilmiştir. Fakat günümüzdeki araştırmalarda din değiştirme-yaş ilişkisi daha çok ileri yaşlardaki psiko-sosyal süreçler üzerinde odaklanmış gözükmektedir[41]. Din değiştirmenin yetişkinlik dönemindeki seyrini de ele alan araştırmacılar ortalama ihtida yaşını 23-40 yaş olarak bulunmasından sonra dikkatlerini bu döneme yoğunlaştırmışlar ve bu dönemdeki dini değişimleri çoğunlukla "*moratoryum*" kavramı üzerinden açıklama yoluna gitmişlerdir[42].

38 A. Imamoglu- S. Fersadoglu, "Psikolojik Açıdan Ergenlerde Dini Tutum ve Davranışların Tahlili", *Bingöl Üniversitesi Ilahiyat Fakültesi Dergisi*, 2003, Sa.:1, s.:20-24; Peker, *Din Psikolojisi*, s.:173-175; Kayıklık, *Din Psikolojisi*, s.:97.

39 Burada 11 yaş din değiştirme için erken bir yaş olarak görülse de özellikle Oshun'un çalışmasında sıklıkla geçtiği üzere çapraz evliliklerden doğan farklı dini eğilimli anne ve babaları olan kişileri düşünmek gerekir.

40 A. Bahadır, "Ergen Kişiliği Bağlamında Din-Kişilik İlişkisi", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2002, C.:14 Sa.:14, s.:111-123; Peker, *Din Değiştirmede Psiko-Sosyolojik Etkenler*, s.:38-44.

41 Thouless, "An Introduction to the Psychology of Religion", s.:115; Köse, *Neden Islam'ı Seçiyorlar? Müslüman Olan Ingilizler Uzerine Psiko-Sosyolojik Bir Inceleme*, s.:46; Kim, *Din Değiştirmenin Entelektüel Arka Planı*, s.:81.

42 Detaylı bilgi için bkz.: Köse, *Neden Islam'ı Seçiyorlar? Müslüman Olan Ingilizler Uzerine Psiko-Sosyolojik Bir Inceleme*, s.:53-56; Kim, *Din Değiştirmenin Entelektüel Arka Planı*, s.:82-85.

Tablo 6: Mühtedilerin Din Değiştirdikleri Yaş Grupları[43]

Araştırmacılar ve mülakata katılan kişi sayısı	11-22 yaş arası din değiştirenler	23-40 yaş arası din değiştirenler	41- 60+ yaş arası din değiştirenler
Köse (70)	19	43	8
Peker (28)	3	17	8
Kim (68)	21	40	7
Altun (20)	9	8	3
Gürsu (30)	4	25	1
Toplam (216)	***56 (%26)***	***133 (%61,5)***	***27 (%12,5)***
Oshun (65)	11-22 yaşları arasında din değiştirenlerin daha fazla olduğunu belirlemiştir.		
Demir (107)	Kadınların %47,5'i, erkeklerin %32'si 18-24 yaş arası din değiştirmiştir.		

Ergenlikte sorgulamanın öncelikle çocuklukta başladığı düşünülürse sağlıklı bir dini gelişim için bireyin aldığı din eğitimi ve eğitim şekli oldukça önemlidir. Bu sebeple ele aldığımız araştırmalarda ailenin çocuğa verdiği dini eğitim ve ayrıca okul, arkadaş, akraba gibi sosyal çevresinden aldığı dini bilgi, davranış, tutum ve tavırların kişinin dini anlama ve yönelimine etkisi de incelemeye alınmıştır[44].

Erikson'un gelişim basamakları içerisinde ele aldığı moratoryum döneminde bireyler hayat kazanma mücadelesinin, bu mücadelede başarılı olabilmek için daha çok çalışmak, daha çok sosyalleşmek, daha çok okumak gibi unsurların daha fazla etkisindedir ve bu etki bireylerin ergenlikten yetişkinliğe geçiş dönemini süre olarak geciktirmektedir. Bu karmaşa içerisinde bireyler, sosyal hayatın yoğunluğunda toplumsal sorumluluklarını almaya çalıştıklarından dolayı dini yönden zayıflarlar. Erikson, bu şekilde ergenlik döneminde dini tutum ve davranışların gerilemesi veya tamamen ortadan kalkması durumunu gecikme yani moratoryum kavramı ile açıklamaktadır.

43 İhtida yaş grupları tablosu, bütün çalışmaların verilerini ortak bir noktada buluşturmak adına tarafımızca tekrar oluşturulmuş, veriler buna göre uygun yerlere eklenmiştir. Detaylı bilgi için bk.: Köse, *Neden Islam'ı Seçiyorlar? Müslüman Olan Ingilizler Uzerine Psiko-Sosyolojik Bir Inceleme,* s.:46; Kim, *Din Değiştirmenin Entelektüel Arka Planı,* s.:81; Peker, *Din Değiştirmede Psiko-Sosyolojik Etkenler*, s.:50; Mecit Altun, *Müslüman Olan Almanlar Üzerine Psiko- Sosyal Bir İnceleme*, Çukurova Ünv. Sosyal Bilimler Enst. Yüksek Lisans Tezi, Adana 2012, s.:65; Orhan Gürsu, *Günümüzde Tasavvuf Yoluyla İslam'a Yönelişin Sosyo-Psikolojik Analizi*, Uludağ Ünv. Sosyal Bilimler Enst. Yüksek Lisans Tezi, Bursa 1999, s.:67-68; Z. Demir, "Din Değiştirmede Cinsiyet Rolü: Belçika Örneği", *Milel ve Nihal*, 2003, C.:10, Sa.:1, s.:161; Oshun, *Hristiyanlıktan İslam'a İslam'dan Hristiyanlığa Geçişin Psiko- Sosyal Sebepleri Nijerya Örneği Uzerine Bir Araştırma*, s.:88.

44 M. A. Kılavuz, "Çocukluk Döneminde Dini Sorular", *Uludağ Üniversitesi Ilahiyat Fakültesi Dergisi*, 1998, Sa.:7, s.:379-382; Aydın, "Çocuğun Dini Kişiliğinin Gelişiminde Aile Faktörü", s.:328.

Tablo 7: Mühtedilerin Aldıkları Din Eğitimi veya Dini Bilgi Durumları

Araştırmacılar ve mülakata katılan kişi sayısı	Çok az veya hiç bilgisi olmayanlar	Normal düzeyde bilgisi olanlar	İyi düzeyde bilgisi olanlar
Köse (70)	36	20	14
Peker (28)	19	-	9
Toplam (98)	**55 (%56,2)**	**20 (%20,4)**	**23 (%23,4)**
Oshun (65)	İyi düzeyde bilgi sahibi olanlar daha fazladır.		
Altun (20)	Her düzeyde bilgiye sahip kişilerin olduğunu belirtmiştir.		
Kim (68)	Mühtedilerin din eğitiminin zayıf olduğunu belirtmiştir.		
Demir (107) ve Gürsu (30)'da konu araştırılmamıştır.			

Tablo 7'den elde edilen verilere göre hiç din eğitimi almamış veya çok az düzeyde din eğitimi almış olan mühtedilerin sayısı 55 (%56,2) ile daha fazladır. Dolayısıyla din eğitimi görmeyen bireylerin dini olgunluğa erişme konusunda eksikliklerinin olabileceği ve bunun da dini bir hareketlilik için etken olabileceğini söylemek mümkündür. Diğer taraftan iyi düzeyde din eğitimi almış olan bireylerin ise (23 kişi, %23) aldıkları eğitimle özdeşlememe durumları söz konusudur. Hökelekli ve Çayır'ın İslam'dan Hıristiyanlığa geçiş yapanlarla yaptığı araştırmasında da din değiştirenlerin %88'inin dini bilgi düzeyinin ibadetlerini yapacak kadar olması, bu kişilerin din değiştirmesinde bir etken olarak ifade edilmiştir[45].

Literatüre bakıldığında ihtida öncesi iyi bir din eğitimine sahip bireylerin din değiştirme sürecine girmeleri daha çok entelektüel bir arayışla açıklanmaktadır. Dini bilgisi az olan ya da hiç din eğitimi almamış olanların din değiştirme sürecine girmeleri ise genel olarak evlilik, maddi sebepler ve kimlik edinme ile açıklandığı görülmektedir. Burada incelenen araştırmalarda da mühtedilerin din eğitimi ya da sahip oldukları din bilgisinin nasıllığı ve ne yönde olduğuna yönelik bilgilerin çoğunun açık ve kapsamlı olmadığı görülmüştür. Din değiştirme ile ilgili teorilerden sosyal etki teorisinin de vurguladığı üzere, gönüllü arayış sürecindeki kişiler içlerindeki soruları ertelediğinde, ilerleyen zamanlarda bunu ortaya çıkaracak bir sosyal ortam ya da etrafında bunu tartışacağı, konuşacağı kişiler bulması durumunda birden ortaya çıkabilmektedir[46]. Özellikle günümüzde hayatımızda daha çok yer edinen sosyal medya ile birlikte bilgi edinme kaynaklarının çok çeşitlendiği ve bilgi edinmenin kolaylaştığı düşünülürse din değiştirme sürecine etki eden faktörlerin değişen bu şartlar altında yeniden ele alınmasında fayda vardır. Nitekim sosyal, görsel ve yazılı medya ile farklı din ve kültürlerden edinilmiş arkadaşlar, dinle ilgili soruların tekrar sorulmasına ve nihayetinde de radikal bir değişime etki edebilmektedir.

45 H. Hökelekli- C. Çayır, "Gençlerin Din Değiştirip Hristiyan Olmasında Etkili Olan Psiko-Sosyal Etkenler" *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15(1), s.:23-46.

46 Rambo, *Understanding Religious Conversion*, s.: 9.

2- İhtida Süreci İle İlgili Bulgular

"*Din değiştirme sürecinin öncesinde etkili olan neydi?*" sorusundan sonra gelen ikinci soru; "*bu kararın nasıl alındığı ve bu süreçte neler yaşandığı*" sorusudur. İhtida süreci dendiğinde bunun zaman olarak sınırlarını belirtmek zordur. Fakat literatüre bakıldığında araştırmaların ve konuyla ilgili görüşlerini bildiren kuramcıların büyük bir kısmının, din değiştirme olgusunun kişinin hayatında aniden ortaya çıkan bir hadise olmadığı görüşünde toplandıkları görülür[47]. Din değiştirme eyleminin ender de olsa çok kısa sürede gerçekleşebilmesini kabul etmekle birlikte bugün bunu en çok dile getirenler transpersonel psikologlar olmuştur.

Din değiştirmenin uzun bir süreçte ortaya çıktığı tezini savunan araştırmacılar bireylerin hayat evrelerine yönelerek, din değiştirme kararına varan kişinin bu kararını netleştiren psiko-sosyal faktörleri ve uygulamaya geçmesini sağlayan durum ve aşamaları incelemeye almışlardır[48]. Bu sebeple mühtedilerin hikâyelerindeki yeni dinin seçilme nedenleri teolojik ile psiko-sosyolojik olarak ayrı ayrı incelenmelidir[49]. Çünkü genel olarak ihtida süreci bir memnuniyetsizlik, anlamsızlık, hayatın amacını arayış süreci olarak kabul edilebilir. İnsan inanan bir varlıktır ve ait olma, bağlanma arzusu vardır. Dolayısıyla dine dönüş ya da din değiştirme incelenirken çalışmalarda hususiyetle durulan konu mühtedilerin bu sürece girmeden önce bir Allah inancına sahip olup-olmadıkları olmuştur[50].

Tablo 8: İhtidadan Önce Mühtedilerin Allah'a İnanç Durumu

Araştırmacılar ve mülakata katılan kişi sayısı	Tanrıya inandığını belirtenler	Tanrıya inancını kaybettiğini belirtenler	Tanrıya inanıp-inanmama konusunda şüphe duyanlar
Köse (70)	58	9	3
Kim (68)	40	9	19
Altun (20)	16	2	2
Toplam (158)	***114 (%72)***	***20 (%13)***	***24 (%15)***
Demir (107)	Yarıya yakının –önceki dinle bağlantılı olarak- Tanrı inancı olduğunu belirtir.		
Oshun (65)	Net bilgi verilmemiş, eski dinle bağlantılı olarak Tanrı inancı vardır denilebilir.		
Gürsu (30)	Hem bir dine bağlı olanların hem de olmayanların Tanrı inancı olduğunu belirtir.		
Peker (28)	Net bilgi verilmemiş, eski dinle bağlantılı olarak Tanrı inancı vardır denilebilir.		

47 K. I. Pargament, *The Psychology of Religion and Coping*, New York 1997, The Guilford Press, s.:250

48 Peker, *Din Psikolojisi*, s.:202; Köse, *Neden Islam'ı Seçiyorlar? Müslüman Olan Ingilizler Uzerine Psiko-Sosyolojik Bir Inceleme*, s.:35; Hökelekli, *Din Psikolojisi*, s.:293.

49 A. Köse, "Din Değiştirmenin Psiko-Sosyolojik Nedenleri", Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri, *Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2005, s.:409.

50 Aydın, "Çocuğun Dini Kişiliğinin Gelişiminde Aile Faktörü", s.:109.

Tablo 8'de görüldüğü üzere, mühtedilerin çoğunda (114 kişi, %72) ihtida etmeden önce bir Allah inancı mevcuttur. Allah'a inancını kaybettiğini söyleyenler 20 kişi (%12), Allah konusunda şüphe duyanlar ise 24 kişi (%15)'dir. Din değiştirmenin daha çok bir Allah inancı olanlar arasında olması beklenen bir sonuçtur. İnanç, dine göre daha kapsamlı olabilmektedir. Allah'a inanan bir kişinin onu Allah'a ulaştıracak bir dini arayışa girmesi ve bu konuda onu tatmin eden bir dinde karar kılma isteği, inanmayanlara göre daha çoktur.

Doküman incelemesine tabi tutulan tüm araştırmaların mühtedilerin İslam'ı seçmeden önce mensup oldukları dinler ve inanç durumlarına önem verdikleri görülmüştür. "*Hangi dine mensup kişiler İslam'ı seçmektedir?*" sorusunu ele alan araştırmaların sonuçlarının gösterildiği Tablo 9'a bakıldığında mühtedilerin %70'nin (239 kişi) Hıristiyan olduğu, %14,6'sının (50 kişi) Ateist olduğu, %3'ünün (10 kişi) Yahudi olduğu, %2,3'nün (8 kişi) Budist olduğu, geriye kalan 1 kişinin Konfüçyanist ve 1 kişinin ise Hindu olduğu görülmektedir.

Tablo 9: Mühtedilerin İhtida Öncesinde Mensup Oldukları Din ve İnanışları[51]

Araştırmacılar ve mülakata katılan kişi sayısı	Hristiyan olanlar	Yahudi olanlar	Budist olanlar	Konfüçyanist olanlar	Hindu olanlar	Ateist olanlar veya hiçbir dine inanmayanlar
Köse (70)	66	4	-	-	-	-
Peker (28)	21	6	1	-	-	-
Kim (68)	32	-	7	1	-	28
Altun (20)	16	-	-	-	-	4
Oshun (19)	19	-	-	-	-	-
Gürsu (30)	20	-	-	-	1	9
Demir (101)[52]	64	-	-	-	-	37
Toplam (336)	***238(%70)***	***10 (%3)***	***8(%2,3)***	***1(%0,2)***	***1(%0,2)***	***78 (%23,2)***

Ele alınan araştırmalar, Avrupa, Afrika ve Uzakdoğu gibi birbirinden farklı coğrafyalarda yürütülmüştür. Buna karşın, mühtedilerin ihtida öncesinde mensup oldukları dinler arasında ilk sırada (%70) Hristiyanlık çıkmıştır. Bunun muhtemel birçok sebebinden biri, Hristiyanlığın dünyadaki en yaygın din olması olabilir. Hristiyanlık misyoner bir din olduğundan ve Avrupa dı-

51 Eski dine dair bilgiyi, mühtedilerin bağlı oldukları mezheplere göre aktaran çalışmaların verilerini (Katolik, Protestan, Ortodoks, Anglikan, Metodist, Yehova Şahidi, Baptist) "Hristiyan olanlar" başlığı altında birleştirerek vermeyi uygun gördük. A. Oshun'un çalışmasında yer alan İslam'dan başka dinlere geçenlerin bilgilerine yer verilmemiştir, sadece İslam'ı tercih eden 19 kişinin eski dinine dair bilgiler alınmıştır.

52 Yukarıdaki bilgilere ek olarak Demir'in çalışmasında 2 kişi agnostik olduğunu, 4 kişi sadece Allah'a inandığını belirtmiştir.

şındaki bölgelerde sonradan yaygınlaştığından, bu bölgelerde çok köklü olmadığı ve kültür içinde kendine güçlü bir yer bulmadığı düşünülebilir. Dolayısıyla, hem bu bölgelerdeki insanlar din değiştirme olgusuna daha aşinadır hem de daha önceki dinlerinden vaz geçtikleri gibi Hristiyanlıktan da daha kolay vaz geçebilirler.

a) Mühtedilerin İhtida Sürecini Yürütmedeki Rolü ve İhtidaya Yön Veren Motive Edici Faktör Modelleri

Din değiştirmede kişinin bu çok boyutlu sürecin içerisinde bilinçlilik hali ve bu süreci yürütmedeki etkilenme oranı ile onu sürdürmedeki hâkimiyet durumu da ihtida konusuyla ilgili ele alınan noktalardan biridir. Mühtedilerin ihtidadan önceki duygusal etkilenme ve entelektüel anlamdaki durumları bilinçli seçim, akışta bir seçim şeklinde iki din değiştirme çeşidi ortaya çıkarmıştır; "*aktivist* ve *pasivist yaklaşımlar*"[53]. Buna göre bireyin süreci başlatma ve sürdürmede daha aktif olduğu, kendi iç dünyasından yükselen birtakım şüphe ve sorgulamalarla bu süreci başlatıp bunları gidermek üzere arayış gerçekleştirdiği ve sonunda da din değiştirmeyle biten türüne *aktivist yaklaşım ile din değiştirme* adı verilmektedir. Kişinin değil kişinin etrafındaki olayların bu süreci yönlendirdiği pasivist yaklaşımda ise, duygusal yönün ağırlık kazandığı ya da travmatik olayların (amaçsızlık, hayatın anlamsızlığı, huzursuzluk, ailevi ve sosyal çevreyle uyumsuzluk, kayıplar, ölümler, madde/alkol vb. bağımlılıklar, kronik hastalık geçirmek, doğal afetlere maruz kalmak vb. durumların) daha etkili olduğu savunulur.

Buradan hareketle araştırmacılar din değiştirme sürecinde kişinin kaptan mı yoksa suda yüzen sandal mı olduğu konusunu tartışmaya açmışlardır. Bunun arkasından ise akla, ilk "*mühtedilerin dini değişim yaşamadan önce onları buna sevk eden bir travmatik durum var mıdır?*" ve sonrasında da "*bu travmalar din değiştirmenin nedeni olabilir mi?*" sorularını getirmiştir[54]. Köse'ye göre mühtedilerin bu sürecinin arka planında travmatik olaylar mı var sorusu yeterli sebepler ve geçerli sebeplerin belirlenmesiyle çözümlenebilir. Ona göre her insanda olduğu gibi mühtedinin yaşadığı bir travmatik tecrübe olabilir, burada önemli olan bu olayın dinî anlamda değişim yaşamasında etkili olabilecek güçte olmasıdır[55]. Çünkü Köse'ye göre kişinin din değiştirmesini etkileyen çok sayıda geçerli sebebi olabilirken, yeterli sebebi tektir. Yapıcı'ya göre de yeterli sebep devreye girmeden, geçerli sebepler din değişikliğine

53 Kim, *Din Değiştirmenin Entelektüel Arka Planı*, s.:34-37; Köse, *Neden Islam'ı Seçiyorlar? Müslüman Olan Ingilizler Uzerine Psiko-Sosyolojik Bir Inceleme*, s.:8.

54 Pargament, *The Psychology of Religion and Coping*, s.250-251.

55 Köse, *Neden Islam'ı Seçiyorlar? Müslüman Olan Ingilizler Uzerine Psiko-Sosyolojik Bir Inceleme*, s.:121-123.

imkân vermez[56]. Ayrıca Köse, kitabının giriş bölümünde "*Müslüman olan her Batılı, Yusuf İslam gibi miydi? Onun gibi bir "bataklık"tan mı geliyorlardı?*" diye sorarken her din değiştirmenin bireyselliğine vurgu yapmaktadır[57].

Buradan hareketle incelediğimiz araştırmalara baktığımızda, araştırmacıların genel kabulünün "*duygusal faktörler bireyi din değiştirmeye yöneltebilir fakat temel olan entelektüel arayışlardır*" yargısında toplandığı görülmektedir. Ayrıca görüşmecilerin kendi din değiştirmelerinde aktif rol aldıklarına dair veriler de sunulmaktadır. Ele aldıkları mühtedilerde daha çok hayatın anlamına, ölüm ve mahiyetine, evrene, insana ve yaratılış gayelerine, ölümden sonra bir hayat var mı yok mu, varsa nasıl olduğuna dair varoluşsal sorgulamalarla anlam arayışı ön plana çıkmıştır. Bu arayış her mühtedide farklı sürelerde devam etmiş ve nihayet yeni bir dinle tanışıp sorunlarını çözdüklerine ikna olduklarında eski dinlerinden vazgeçmişlerdir[58]. Bu sebeple Barker, din değiştiren kişileri "*pasif birer kurban, patolojik vakıa*" olarak görmek yerine onlara "*arayış içinde olan insanlar*" olarak yaklaşmak gerektiğini belirterek tercih etmek kavramını vurgulamaktadır[59].

Sonuç olarak din değiştirmenin çok boyutlu olduğunu ve bunun özellikle küreselleşen, sekülerleşen modern zamandaki bu dünya insanlarında daha da karmaşıklaştığını, duygusal faktörler ya da sadece entelektüel sorgulamalarla anlatmanın şimdi daha da zor olduğunu söyleyebiliriz. Mühtedilerin ihtida nedenleri, ihtida sürecinde yaşadıkları, ihtida anı ve bunun sonucunda karşılaştıkları şeyler farklıdır. Fakat kuramcılar bu dönemi yine de kategorileştirmiştir. Örneğin Hökelekli, dine dönüş ve din değiştirmenin gelişim safhalarını; "kanaat ve bunalım safhası, arayış, araştırma ve karşılaştırma safhası, karar verme ve teslim olma safhası ve sonuç safhası" olmak üzere dört evrede ele almaktadır[60]. Rambo ve Bultman ise; "bağlam, bunalım, arayış, karşılaşma, etkileşim, bağlılık ve sonuç" şeklinde yedi aşamalı olarak ifade etmektedir[61]. Fakat bütün bunlardaki ortak nokta din değiştirme sürecinde bireyin özne mi nesne mi olduğu sorusudur ve bu, ihtida sürecinde

56 A. Yapıcı, "Müslümanlıktan Hristiyanlığa Geçişin Sebepleri Üzerine Sosyo Psikolojik Bir İnceleme", *İslami Araştırmalar Dergisi*, 20(2), 2007, s.:222.

57 Köse, *Neden Islam'ı Seçiyorlar? Müslüman Olan Ingilizler Uzerine Psiko-Sosyolojik Bir Inceleme*, s.:11.

58 Peker, *Din Psikolojisi*, s.:203; Köse, *Neden Islam'ı Seçiyorlar? Müslüman Olan Ingilizler Uzerine Psiko-Sosyolojik Bir Inceleme*, s.:73-79; Kim, *Din Değiştirmenin Entelektüel Arka Planı*, s.:67-76; Altun, *Müslüman Olan Almanlar Uzerine Psiko-Sosyal Bir Inceleme* s.:75-78; Demir, *Din Değiştirmede Cinsiyetin Rolü: Belçika Örneği*, s.:170.

59 E. Barker, "BringingThem In: Some Observation on Methods of Recruitment Employed by New Religious Movements", *New Religious Movements and the Church*, edt.: A. R. Brockway-J. P. Rajashekar, Geneva 1987, s.:69-79.

60 Hökelekli, *Din Psikolojisi*, s.:303-311.

61 L. Rambo, "Din Değiştirme Teorileri: Dini Değişimi Anlama ve Yorumlama", çev.: H. Gül, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2011, 9 (17), s.:204-226.

bireyin farkındalık düzeyini tartışmaya açmaktadır. Bu da literatürde olduğu üzere incelediğimiz çalışmalardaki araştırmacıları din değiştiren kişilerin eğitim durumlarını incelemeye yöneltmiş görünmektedir. Tablo 2'ye bakıldığında mühtedilerin eğitim seviyesinin yüksek olduğu görülmektedir. Buradan hareketle entelektüel sorgulamaların, eleştirel bakış açısına ve araştırmacı bir kişiliğe sahip olmanın din değiştirme üzerinde önemli bir etkisi olduğunu söyleyebiliriz.

Din değiştirmeyi konu edinen araştırmalarda entelektüel arayış kadar sıklıkla bahsi geçen diğer etken, evliliktir. Kişiler farklı dinden ve inanıştan kişilerle evlenirken din değiştirmeyi kabul/tercih edebilmektedir. Dünya üzerinde her din, kültür ve coğrafyada sıklıkla karşılaşılan bu durumun arka planında duygusal, psikolojik, sosyolojik, iktisadi hatta tarihten de bilindiği üzere siyasi nedenler olabilmektedir. Evli veya nişanlıların din değiştirme durumlarını inceleyen araştırmacılara göre din değiştiren eşe, bu karara yönlendirmede evleneceği eşinin dinine duyduğu yakınlık ya da aralarındaki sosyal statü ve en nihayetinde cinsiyetlere yüklenmiş anlamlar etki etmektedir[62]. Örneğin dini özdeşleşmesi zayıf olan kişi, eşinden daha fazla etkilenmekte ve zamanla dinini değiştirme yolunu tercih etmektedir. Toplumdaki sorumluluklarının erkeklere oranla daha az olması veya erkeğin kadından daha yüksek bir statüye sahip olması durumlarında, kadınların erkeklerin dinine geçişi daha çok görülmektedir. Az görülen bir durum olsa da farklı dinden erkeklerin de Müslüman bir bayanla evlenmek üzere din değiştirdiği görülür[63]. Konumuz başka dinlerden İslam dinine geçiş olduğu düşünülürse, İslam'da erkeklere izin verilmekle birlikte kadınların İslam olmayan kişilerle evlenmesi yasaktır. Bu kuralın kadınların din değiştirmesinde ya da din değiştiren kadınların var olan ya da henüz olmayan evliliklerinin şekillenmesinde etkili bir husus olduğu gözden kaçırılmaması gerekir. Mevzumuz ihtida özelinde olduğundan İslam'a dönük din değiştirmelerde cinsiyet faktörü bu olgu üzerinde oldukça etkili ve önemli bir değişkendir.

Tablo 10'da görüldüğü üzere mühtedilerle görüşen araştırmacıların hepsi evliliğin din değiştirme üzerindeki etkisine değinmişlerdir, fakat bunun çok detaylı olmadığı da ortadadır. Din değiştirme ve evlilik ilişkisinin genel özelliklerinin yanı sıra özelde seçilen dinin karakteristik özellikleri de bu ilişkiyi farklı açılardan etkileyebilmektedir. Örneğin İslam'a yönelik din değiştirme-

62 İ. Başkurt, "Yaygın Din Eğitimi ve Sosyo-Psikolojik Açıdan İhtida Hadisesi, (Üsküdar, Kadıköy ve Beyoğlu Örneği), *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2006, Sa.:14, s.:193.

63 Detaylı bilgi için bkz.: Köse, *Neden Islam'ı Seçiyorlar? Müslüman Olan Ingilizler Üzerine Psikososyolojik Bir Inceleme*, s.:91-92; Peker, *Din Değiştirmede Psiko-Sosyolojik Etkenler*, s.:33-35; Oshun, *Hristiyanlıktan Islam'a Islam'dan Hristiyanlığa Geçişin Psiko- Sosyal Sebepleri Nijerya Örneği Üzerine Bir Araştırma*, s.:73-76; Demir, *Din Değiştirmede Cinsiyet Rolü: Belçika Örneği*, s.:166.

de, İslam dininin evliliğe bakışı, eşler arasındaki dini uyumla ilgili net çerçevesinin olması, kişilerin din değiştirme sürecinde önemli yönlendirmeler yapabilmektedir. Diğer taraftan din değiştirmede evlilik faktörünü ele alan çalışmaların kadın ve erkekleri ayrı ayrı incelenmesi daha yerinde olacaktır. Genel olarak aile hayatı içinde kadın-erkek sorumlulukları ve İslam dininin ihtidada kadın ve erkekten bekledikleri farklılaşabilmektedir. Kadınlar daha iyi bir aile hayatı sürdürmek arzusuyla Müslüman eşlerinin dinine girme gereği hissedebilir. Fakat din değiştirme konusunda kadınların erkeklerin dinine geçişinin daha yüksek oranda olduğunu belirtmesine nazaran bu genellemeye varabileceğimiz yeterli veri bulunmamaktadır.

Tablo 10: Mühtedilerin İhtida Sürecinde Medeni Durumları

Araştırmacılar ve mülakata katılan kişi sayısı	Evlilik yoluyla ihtida eden kişi sayısı ve araştırmacıların evliliğin etkisine dair elde ettikleri sonuçlar
Köse (70)	5 kişi evlenmeden Müslüman olmuş, 9 kişi evlendikten sonra ihtida etmiştir.
Gürsu (30)	Evliliğin din değiştirmeye etkisinin olabileceğini belirtmiştir.
Demir (107)	4 kadın, 8 erkek mühtedi Müslüman olmada evliliğin etkili olduğunu belirtmiştir.
Altun (20)	Evlilik yoluyla din değiştiren 5 kişi vardır, tamamı kadınlardır.
Peker (28)	%50'sinin evlendikten sonra din değiştirdiğini tespit etmiştir.
Oshun (65)	Evliliğin -özellikle çapraz evliliklerin- din değiştirmeye etkisi olduğunu belirtir.
Kim (68)	Konu araştırılmamıştır.

Din değiştirmede kişinin bu süreci nasıl yürüttüğünün yanı sıra din değiştirmede hangi motivasyonun(ların) daha baskın olduğu hususunda birtakım modeller oluşturulmuştur. Özellikle Lofland ve Skonovd'un din değiştiren kişilerin farklı kapılardan girdiği bu süreci, girdikleri kapılar üzerinden sistematikleştirdiği görülür ki onların modelleri literatürde yaygın olarak kullanılmıştır. İncelediğimiz çalışmaların tamamı bu model/motiflere yer vermişlerdir[64]. Motiften/modelden kasıt, din değiştirme sürecinde mühtedinin izlediği yoldur. Her mühtedi farklı etkenlerle, farklı yollardan ihtidaya ulaşmıştır. Mühtedileri etkileyen bu nedenleri inceleyerek altı tip motif oluşturulmuştur[65].

64 Rambo, *Understanding Religious Conversion*, s.:16-17; Kayıklık, *Din Psikolojisi*, s.:117.

65 Entelektüel Motif: Birey, içine düştüğü bir şüphe, sorgulama veya merak duygusu ile diğer dinleri inceler. Araştırdığı dini, kutsal kitabını ve o din hakkındaki diğer dini kitapları, yazıları okuyarak veya internetten araştırarak öğrenebilir. Mistik Motif: Birey mistik bir tecrübe yaşar. Bu tecrübe başkasına aktarılamaz, bireyin kendisine özgü bir durumdur. Kişi mantıksal olarak açıklayamadığı bu olayın etkisinde kalabilir, din değiştirebilir. Deneysel Motif: Hali hazırda din değiştirmeye meyilli olan bireylerde rastlanır. Kişi farklı dine mensup bireyler gibi yaşamaya çalışır, onların kutsal mekânlarına gider, ibadetlerini taklit eder. Bu deneme sonunda din değiştirme kararını verir. Duygusal Motif: Birey farklı dinden olan kişilerle bir araya gelir. Aralarında kurulan iletişim sayesinde yakınlaşma yaşanır. Bu yakınlık bireyin, o dine ve din mensuplarına karşı sempati duymasını sağlar. Kurulan muhabbet ve sıcaklıktan etkilenerek birey din değiştirme kararı alır.

Tablo 11: Mühtedilerin Din Değiştirme Motifleri /Süreci Başlatan Sebepler[66]

Araştırmacılar ve mülakata katılan kişi sayısı	Entelektüel Motif	Duygusal Motif	Deneysel Motif	Mistik Motif	Yeniden Uyanış Motifi	Cebri Motif
Köse (70)	50	46	42	10	-	-
Kim (68)	51	25	17	8	-	-
Altun (20)	10	7	2	1	-	-
Toplam (158)	***111***	***78***	***61***	***19***	-	-
Demir (107)	Mühtedilerde görülen en etkili motifin entelektüel motif olduğunu belirtir.					
Peker (28)	%43'ünün psişik, %32'sinin sosyal, %20'sinin zihinsel motiften etkilendiğini belirtir.					
Gürsu (30)	Mühtedilerin %63'ünün entelektüel arayış içinde olduğunu belirtir.					
Oshun (65)	20 kişinin mistik bir tecrübe yaşadığını belirtir, mistik motif daha etkindir.					

* Peker, Köse ve Kim'in sonuçlarına göre görüşmeciler birden fazla motifin etkisinde kalmıştır.

Tablo 11'e bakıldığında mühtedilerin din değiştirme modeli olarak en fazla 111 kişi ile entelektüel motif içerisine girdiği görülmektedir. Demir ve Gürsu araştırmalarında sayısal ifade kullanmamalarına karşın en fazla karşılaştıkları motifin entelektüel model olduğunu belirtmektedir. Bunu sırasıyla duygusal (78 kişi), deneysel (61 kişi) ve mistik motif (19 kişi) takip etmiştir. İncelenen araştırmalarda yeniden uyanış ve cebri motifin ise yer almadığı görülmüştür. Din değiştirmenin tekrardan çok boyutlu ve her bir boyutun birbirine komplike olduğu bir yapı olduğu göz önünde bulundurulursa sosyal, kültürel, bireysel pek çok farklılıktan etkilendiği, her mühtedinin izlediği

Yeniden Uyanış Motifi: Birey, sahip olduğu fakat körelen dini duygularının dindar bir kişi veya grup tarafından harekete geçirilmesiyle dini duygularında yoğunluk yaşar. Bu duygusal yoğunluk beraberinde dindarlaşma veya din değiştirme meydana getirir. Daha çok kendi dininde dindarlaşma olarak varlık bulmuştur, din değiştirme ile sonuçlanması nadirdir. Cebri Motif: Bireyin "beyni yıkanması" veya birileri tarafından din değiştirmeye zorlanmasıdır. Kişinin çabası veya isteği ile oluşmaz. Detaylı bilgi için bkz.: Köse, *Neden Islam'ı Seçiyorlar Müslüman Olan Ingilizler Uzerine Psiko-Sosyolojik Bir Inceleme*, s.:79-80; Kim, *Din Değiştirmenin Entelektüel Arka Planı*, s.:86-87; Altun, *Müslüman Olan Almanlar Uzerine Psiko-Sosyal Bir Inceleme*, s.:67-72. Tabloda verilen bilgiler bir mühtedi için birden fazla seçeneği barındırdığı için yüzdelik kullanılmamıştır.

66 Peker'in; psişik motiften kastı "inanılan dinden tatmin olmama, başka dine bağlı bir kimseyi sevme, başka dine bağlı kişilerin olumlu davranışları" vb. faktörlerken sosyal motiften kastı "topluma uyma, ayıplanma kaygısı, çevresindeki kişilerin beğenisini kazanma isteği" vb. durumlardır. Zihinsel motiften kastı ise "akıl ve mantığına uygun bir dinle karşılaşma, dinleri araştırma ve karşılaştırma sonucu şimdiki dinini üstün görme" vb. faktörlerdir. Detaylı bilgi için bkz: Peker, *Din Değiştirmede Psiko-Sosyolojik Faktörler*, s.:80-81.

sürecin kendine has özellikler taşıması etkenlerinden dolayı bir mühtedide birden fazla motifin etkili olabileceği öngörülmektedir. Nitekim Peker, Köse ve Kim de çalışmalarında bunu belirtmiştir. Yine de çalışmalarda entelektüel motifin diğerlerine göre daha sıklıkla öne çıkması önemli bir noktadır.

b) Mühtedilerin İslam Diniyle Karşılaşmaları ve Kabulleri

Mühtedilerin ihtidadan önce Islam hakkında ne bildikleri, Müslümanlar hakkında ne hissettikleri ihtida sürecinde araştırılan konulardan biridir. Din değiştiren kişi için seçeceği dinle ilk teması, karşılaştığı andaki durumu önemlidir. Burada kişinin o dinle ilgili popüler ortak algı ve imajlardan etkilenmesi de önemli bir faktördür. Çünkü bu ilk temastan önce insanların, toplumların belleklerinde dolaylı veya doğrudan izler ön yargılar bırakmaktadır.

Mühtedilerin çoğu Tablo 12'den anlaşıldığı üzere İslam'ı tercih etmeden önce olumsuz bir bakış açısına sahiptir. Köse'nin İngiltere'de yaptığı çalışmasında %41, Güney Koreli mühtedilerle çalışan Kim ile Belçikalı mühtediler üzerinde çalışan Demir'in görüşmecilerinin toplamının %46'sı (81 kişi) Islam diniyle ilgili olarak ihtidalarından önce olumsuz bir algılarının olduğunu belirtmişlerdir. Benzer şekilde Nijeryalı mühtedilerle çalışan Oshun ve Alman mühtedilerle çalışan Altun da olumsuz imaja sahip olanlardan bahsetmektedir. Gürsu ve Peker ise bu konuya değinmemiştir.

Tablo 12: Mühtedilerin İhtida Öncesindeki İslam İmajları/Algıları

Araştırmacılar ve mülakata katılan kişi sayısı	Olumsuz imaja sahip olanlar	Olumlu imaja sahip olanlar	Nötr (kararsız) veya Net bir imajı olmayanlar	Bilgi sahibi olmayanlar
Kim (68)	43	6	5	14
Demir (107)	38	45	18	6
Toplam (175)	***81 (%46)***	***51 (%29)***	***23 (%13)***	***20 (%12)***
Köse (70)	%41	%12	%47	-
Oshun (65)	İslam'ın çeşitli etkenlerden dolayı olumsuz yönde tanıtıldığını belirtir.			
Altun (20)	İslam'ın hem olumlu hem olumsuz farklı şekillerde tanındığını belirtir.			
Gürsu (30) ve Peker (28)'de konu araştırılmamıştır.				

İhtida öncesinde İslam ile ilgili olumlu imaja sahip olduğunu söyleyenlere bakıldığında; Köse'nin araştırmasına katılanların %12'si, Kim ve Demir'in görüşmecilerinin toplamının %29'u (51 kişi) Islam diniyle ilgili olarak ihtidalarından önce olumlu bir algılarının olduğunu belirtmişlerdir. Tablo 12'ye göre İslam'la ilgili ihtidan önce net bir düşüncesi herhangi bir algısı olmadığını söyleyenler Köse'nin araştırmasında %47, Kim ve Demir'in çalışmalarında

%13 olarak görülmektedir. Hiçbir bilgim yoktu diyen mühtedilerin oranı ise %12'dir.

İncelenen araştırmaların 1979 ve 2013 yılları arasında olduğu düşünülürse değişen dünya dengeleri ve bu yeni yapı içerisinde kalan sosyo-psiko-iktisadi ve politik meselelerin ışığında özellikle İslam dini ile ilgili algı düşünce ve yönelimlerin çok değişimler geçirdiği söylenebilir. Burada en fazla akla gelen 11 Eylül saldırıları olarak geçen 2011'deki ikiz kule ve Pentagon'a yapılan terör eylemi sonrasında tüm Müslümanlara ve dolayısıyla İslam'a yöneltilen makul olmayan, haksızca tutum ve ön yargılar olmuştur. İncelemeye aldığımız çalışmaların üçü; İngiliz, Belçikalı ve Alman mühtediler üzerinden gerçekleştirilmiştir. Bu toplumlar içerisinde yetişmiş kişiler olmaları İslam'la ilgili olumsuz düşünce ve algılardan etkilenmiş olma ihtimallerini akla getirmektedir. Çünkü toplumların tarihi siyasi ve sosyolojik aktarımlarının kişilerin düşüncelerinde önyargılar oluşturma ihtimalleri yüksektir. Örneğin Yunanlı mühtedilerle yapılmış çalışmada görüşmecilerin tarihi ve siyasi sebeplerle İslam ile ilgili olumsuz algıları, ailelerinin ve okullardaki eğitimin Müslüman Türkler'e olan nefreti anlatılmaktadır[67]. Diğer taraftan İspanyol araştırmacılarca Endülüs'teki İslam'a olan bakışın olumluluğunun ve ihtida olaylarının sıklıkla yaşanması Müslüman Araplarla olan tarihi arka plana bağlanmıştır[68]. Gerek Batı'nın kendi algısında gerek ABD'deki 11 Eylül saldırılarından sonra kendi içlerinde yaşayan o devletlerin vatandaşları dahi olsalar Müslümanlara ve Müslüman toplumlara karşı oluşan negatif imajın etkisi, günümüzde yazılı ve görsel medya aracılığı ile devam ettirilmekte, insanlara İslam hakkında yanlış bilgiler aktarılmaktadır.

Bu olumsuz imajın yaygınlığı ve makulleştirilme çabaları Koreli ve Nijeryalı mühtedileri inceleyen araştırmacıların çalışmalarında da ifade edilmektedir. Örneğin; Nijeryalı mühtedileri ele alan Oshun'a göre İslam dinini terk edip Hristiyanlığı tercih edenler üzerinde İslam'a yönelik oluşturulan olumsuz imajın etkisi çok büyüktür. Benzer şekilde Yapıcı da Hristiyanlığı tercih eden Müslüman Türkler üzerine yaptığı araştırmasında Hristiyanlığı tercih etme sebebi olarak en fazla İslam imajının olumsuzluğunu, Hristiyan kimliğinin olumlu çizilmesini ve bu sebeple din değiştirmelerin bir sosyal kimlik meselesi olduğunu ifade etmektedir[69]. Benzer şekilde Zavalsız da din değiştirerek Hristiyanlığı tercih edenlerin görüşmelerde kendilerini Hristiyan kabul etmediklerini, benzer şekilde sonradan Hristiyan olanların önemli bir kısmı-

67 A. Sakellariou, "From Greek Orthodoxy to Islam: Conversion in Contemporary Greek Society and Public Self-Representation", *Journal of Muslims in Europe*, 2012, 1, s.:72.

68 M. D. Diaz, "The Islam of "Our" Ancestors: An "Imagined" Morisco Past Evoked in Today's Andalusian Conversion Narratives", *Journal of Muslims in Europe,* 2013, *2*, s.:137-164.

69 Yapıcı, "Müslümanlıktan Hristiyanlığa Geçişin Sebepleri Üzerine Sosyo-Psikolojik Bir İnceleme", s.:221-238.

nın da Hristiyanlığı bir din değil, yaşam tarzı olarak gördüklerini belirtmesi bu minvalde ilginç bir tespittir[70].

Bir İngiliz mühtediden yaptığı alıntıda Köse, kişinin İslam'a geçişini, seküler bir kültürden daha az seküler olan bir başka kültüre geçiş olarak ifade ettiğini bildirir[71]. İhtidanın yönü ile kişinin kimlik algısı arasındaki ilişkinin benzerini Endülüslü, Yunan, Brezilyalı mühtediler üzerinden inceleme yapan araştırmalarda da görmek mümkündür. Yunan mühtedilerin Cat Stevens'tan örnekler verirken, Brezilyalıların Muhammed Ali ve Malcom X'den, Endülüslüler -bir mit olarak geçen ama yaygın inanışta Müslüman ve İspanyalı- Cervantes'ten bahsetmektedir[72]. Köse'nin bunu "*İslamiyet'in tercih edilişi, Hıristiyanlığı reddetmekten ziyade Batı toplumunun dinden uzaklaşan materyalist yapısına karşı duyulan bir tepkinin açığa çıkmasıdır*" şeklinde yorumlaması, meselenin bir başka boyutunu da işaret etmektedir[73]. Şüphesiz algıların yerleşmesi ve şekillenmesi söz konusu olduğunda modern zamanın bir algı dünyası olduğu gerçeğini ve medyanın etkinliğini de buna eklemek gerekir[74].

Tablo 13 ise mühtedilerin Islam'ı tercih etme sebeplerini göstermektedir. Buna göre mühtedilerin İslam dinini seçme nedenlerinde ilk dört sırayı 158 kişi ile "Islam'ın inanç ve öğretileri", 79 kişi ile "Müslüman(ların) hayatından etkilenme", 51 kişi ile "mistik tecrübe yaşama", 36 kişi ile "ahlaki prensiplerden etkilenme" almıştır. Buna göre mühtedilerin İslam'la ilgili bilgi ve eylem pratiğine baktıkları, İslam'da hayatlarını anlamlandıran şeyi aradıkları ve bunları buldukları söylenebilir. Ayrıca buradan mühtedilerin inanılan dinin öğretilerini akla ve mantığa yatkın, anlaşılır, hayatın her alanına uygulanabilir ve ahlaki prensipleri tatmin edecek düzeyde gördükleri sonucu da çıkarılabilir.

70 S. Y. Zavalsız, *Türkiye'de Hristiyan Olan Müslümanlar: Psiko-sosyolojik Bir Araştırma (1990-2010),* Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2011, s.:179; S. L. Gürkan, "Yahudilik'te İhtida Meselesi", *İslam Araştırmaları Dergisi*, 2002, 7, s.:42.

71 Köse, *Neden Islam'ı Seçiyorlar Müslüman Olan Ingilizler Uzerine Psiko-Sosyolojik Bir Inceleme,* s.:64.

72 Diaz, "The Islam of "Our" Ancestors: An "Imagined" Morisco Past Evoked in Today's Andalusian Conversion Narratives", s.:139; Sakellariou, "From Greek Orthodoxy to Islam: Conversion in Contemporary Greek Society and Public Self-Representation", s.: 78; V.P. de Oliveira- C. L. Mariz, "Conversıon to Islam in Contemporary Brazil", *Exchange,* 2006, C.:35, Sa.:1, s.:102-115.

73 Köse, "İhtida", s.:558.

74 Oshun, *Hristiyanlıktan Islam'a Islam'dan Hristiyanlığa Geçişin Psiko- Sosyal Sebepleri Nijerya Örneği Uzerine Bir Araştırma*, s.:99.

Tablo 13: Mühtedilerin İslam Dinini Tercih Etmelerinde Etkili Olan Faktörler[75]

Din Değiştirmeyi Motive Eden Faktörler	Araştırmacılar ve mülakata katılan kişi sayısı							
	Köse (70)	Kim (68)	Altun (20)	Demir (107)	Peker (28)*	Gürsu (30)	Oshun (19)**	Toplam
İslam'ın inanç ve öğretileri	19	28	10	63	17	-	21	**158**
Ahlaki prensipler	19	10	2	-	-	-	5	**36**
Mistik tecrübe	18	7	1	5	-	20	-	**51**
Kardeşlik vurgusu	7	3	-	-	-	-	6	**16**
Müslüman hayatından etkilenme	7	20	7	37	8	-	-	**79**
Topluma uyma isteği	-	-	-	-	8	-	-	**8**
Diğer sebepler	-	-	-	2	-	10	2	**14**

*Peker mühtediler için birden fazla motive eden faktör tespit etmiştir.
**Oshun mühtediler için birden fazla motive eden faktör tespit etmiştir.

Nitekim Brezilyalı araştırmacılarca Brezilyalı mühtedilerle yapılan görüşmelerde de en fazla vurgunun İslam'ın mantıklı tutarlı ve akılcı bir din olmasına yapıldığı belirtilmektedir[76]. Fakat -ilginç bir bulgudur ki- Yapıcı, İslam'dan Hristiyanlığa geçiş yapan kişilerin din değiştirmesinde öne sürdüğü etkili nedenler arasında İslam dininin inanç ve ibadetlerinin makuliyet ve yapılabilirlik açısından sorgulanması başı çekmektedir. Ayrıca bunu çeşitli konulardaki Kuran ayetlerinin, zaman zaman da peygamber sözleri ve yaşayışının eleştirilmesi takip etmekte, ibadetlerinin çok olması ve de Müslüman dindarların yaklaşım ve tavırlarının rahatsız edici bulunması da ifade edilmektedir. Bu düşündürücü bir bulguyu Yapıcı çalışmasında dış grup ve iç grup dinamikleriyle açıklamaktadır. Ona göre kişilerin daha fazla anlam atfettiği sosyal kimlik statüsü kişiyi bu kanala sevk etmekte, önceki yaşayışı keskince bir sorgulamaya ve bunu makulleştirmeye gitmesine sebep olmaktadır.

Mühtedilerin ihtidan daha önce İslam'la ilgili daha çok olumsuz imaja sahip olmalarına karşın nasıl İslam dinini seçmeye karar verdikleri sorulabilir. Bu sebeple mühtedilere "*Islam ile ilk nasıl tanıştınız?*" sorusunu yönelten araştırmacıların aldığı cevapların sıralandığı Tablo 14'e baktığımızda, %55'nin Müslümanlarla yapılan görüşmeler sayesinde İslam'ı tanıdıklarını ifade ettikleri görülmektedir. Bunu %22 ile İslam'ı anlatan yayınlar, %12 ile Müslümanları tanıma ve gözlemleme fırsatı sunan Müslüman ülkelere seyahat takip etmiştir.

75 Buradaki tabloda geçen başlıklar incelemeye alınan çalışmaların ortak ya da çok benzer kullandığı madde başlıklarıdır. Peker'in tespit ettiği faktörlerden sadece en etkin olan 3 maddeye tabloda yer verilmiştir. Her mühtedi için birden fazla faktör tespit eden çalışmalar olduğu için yüzdelik alınmamıştır, sadece kişi sayısı verilmiştir.

76 Oliveira- Mariz, "Conversion to Islam in Contemporary Brazil", s.:103.

İncelemeye aldığımız araştırmalardan hareketle Müslüman çevreyle iletişim ve sonrasında gelişen arkadaşlık ilişkisi içinde; bir arkadaş vasıtasıyla Müslüman biri ile tanışmak, Müslüman birini sevmek, daha önce Müslüman olan aile veya akraba üyelerinden biriyle görüşmek, sufilerle tanışmak ve onların tesirinde kalmak şeklinde ilişki ve temas çeşitleri olduğunu söyleyebiliriz[77]. Kişilerin varlığı ya merak ve ilgi uyandırmış ya da mühtedinin o zamanlarda içinden çıkamadığı sorunlarını danışması ile farklı bir bakış açısını tanımasına vesile olmuştur. Bu başlık altında sufilerle tanışarak, onların tasavvuf yoluyla yaşadıkları değişimin ilgi uyandırması, tasavvufta manevi değerlerin daha baskın oluşundan dolayı bireyin içinde bulunduğu anlam arayışına cevap bulması sonucu din değiştirmenin gerçekleşmesini zikredebiliriz. Özellikle din değiştirmede mistik model içinden İslam'ı tercih eden mühtediler üzerinde tasavvufun etkisi son derece önemlidir[78].

Tablo 14: Mühtedilerin İslam ile İlk Karşılaşmaları /Temasa Geçmeleri

Mühtedilerin İslam ile Tanışma Şekli	Araştırmacılar ve Mülakata Katılan Kişi Sayısı					
	Köse (70)	Kim (68)	Demir (107)	Altun (20)	Gürsu (30)	Toplam (295)
Müslüman ülkeye seyahat	16	12	7	-	-	**35 (%12)**
Müslüman çevre ile iletişim	38	27	63	15	20	**163 (%55)**
Çeşitli yayınlar ve araştırma	16	14	32	4	-	**66 (%22)**
Cami ziyareti	-	4	-	1	-	**5 (%2)**
İslami faaliyetlere katılma	-	4	-	-	-	**4 (%1)**
Okul derslerinde tanıma	-	7	-	-	-	**7 (%3)**
Diğer	-	-	5	-	10	**15 (%5)**
Oshun (65)	Arkadaş çevresi, okul ve çapraz evliliklerden oluşan aile ortamı etkili.					
Peker (28)	Aile ve sosyal çevrenin etkili olduğunu belirtmiştir.					

Mühtedilerin İslam'la temasta ikinci sırada kendi araştırmaları, çeşitli yayınlar ve internet aracılığı ile tanıma gelmektedir. İncelenen çalışmalarda bunlar; Kuran, dini kitaplar, Hz. Muhammed'in hayatını anlatan eserler, İslami faaliyet gösteren kuruluşların yayınladığı bildiriler, kitapçıklar, sufilerin eserleri vb. yayınlar olarak geçmektedir. Bunlar arasında en fazla etkiyi gösterenin Kur'an-ı Kerim olduğu da belirtilmektedir[79]. Mühtediler, Kuran'ı ya

77 Detaylı bilgi için bkz.: Köse, *Neden Islam'ı Seçiyorlar Müslüman Olan Ingilizler Uzerine Psiko-Sosyolojik Bir Inceleme*, s.:88, 90; Altun, *Müslüman Olan Almanlar Uzerine Psiko-Sosyal Bir Inceleme*, s.:63; Kim, *Din Değiştirmenin Entelektüel Arka Planı*, s.:60-61; Demir, "Din Değiştirmede Cinsiyet Rolü: Belçika Örneği", s.:167; Oshun, *Hristiyanlıktan Islam'a Islam'dan Hristiyanlığa Geçişin Psiko- Sosyal Sebepleri Nijerya Örneği Uzerine Bir Araştırma*, s.:99; Gürsu, *Günümüzde Tasavvuf Yoluyla Islam'a Yönelişin Sosyo-Psikolojik Analizi*, s.:125-147; Peker, *Din Değiştirmede Psiko-Sosyolojik Faktörler*, s.:33-35,129-130.

78 M. Tahralı, "Batıdaki İhtida Hadiselerinde Tasavvufun Rolü", *Uluslararası Birinci İslam Araştırmaları Sempozyumu*, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir 1985, s.:141-156.

79 Sakellariou, "From Greek Orthodoxy to Islam: Conversion in Contemporary Greek Society and Public Self-Representation", s.:75; Oliveira- Mariz, "Conversion to Islam in Contemporary Brazil", s.:107.

radyo, televizyon gibi basın-yayın araçlarından ya cami ziyaretlerinden ya da Müslüman tanıdıklarından dinleyerek ve yahut kendilerine verilen Kuran'ı okuyarak bilgi sahibi olduklarını belirtmiştir. Etkili olan diğer bir unsur ise internettir. Özellikle günümüzde yaygınlaşması, insan hayatının bir numaralı bilgi kaynakları arasında yer almasıyla birlikte din değiştirme üzerinde de etkin hale gelmektedir[80]. Sorularının cevabını arayan ya da merak edip araştırma yapma ihtiyacı hisseden mühtedilerin internette Islam'ı tanıtan siteleri ziyaretleriyle, sonradan Müslüman olan başka mühtedilerin paylaşımlarıyla, hayat hikâyeleriyle karşılaşarak incelemelerde bulunduklarını görmekteyiz. Özellikle online sohbet içeriği sunan sitelerde dünyanın farklı coğrafyalarından, farklı kültür ve dinlerden insanlarla tanışarak onların değer yargılarını öğrenme imkânını gözden kaçırmamak gerekir. Bunlara ek olarak sufilerin -özellikle sonradan Müslüman olan Batılı sufilerin- yazdıkları eserlerin etkisini de sayabiliriz[81].

Üçüncü sırada gelen ve son olarak açıklamasını yapacağımız etken Müslüman bir ülkeye seyahattir. Mühtediler sahip oldukları olumsuz Islam imajını bu seyahatler ile yıkmışlar, yaptıkları geziler ve ziyaretlerle Müslümanların hayatını yakından gözlemleyerek Islam'ın sunduğu inanç, ahlaki ve sosyal yapı hakkında bilgi sahibi olmuşlardır. Ülkelerine döndüklerinde Islam'ı araştırmaya devam etmişler, Müslümanların bulunduğu semtlere giderek onlarla diyalog kurmaya çalışmışlardır. Önümüze çıkan bütün bu iletişim unsurları, insanlar arasındaki yakın sosyal ilişkilerin ve gözlem yaparak maddi paylaşımlar yanında manevi paylaşımlarda da bulunmanın etkinliğini gözler önüne sermektedir.

3- İhtida Sonrası Değişim İle İlgili Bulgular

Mühtedilerin ihtida süreci ve ânı kadar ihtidadan sonra yaşadıkları değişimler de önemlidir. Ihtida sonrası dönemde mühtedilerin hayatında değişime en fazla konu olanın inançları olduğu aşikârdır ki din değiştirme, en başta yeni dinin inanç esaslarını ve öğretilerini kabul ve sonrasında onun gereklerini uygulamaya koymayla birlikte kişinin tüm yaşamını kapsayan bir değişme, bir dönüşümdür[82]. Bu dönem mühtediler için bir uyum, denge

80 K. Rhazzali, "Islam Online: A Netnography of Conversion", *Annual Review of the Sociology of Religion*, 2015, Sa.:6, s.:164-182.

81 Detaylı bilgi için bkz.: Köse, *Neden Islam'ı Seçiyorlar Müslüman Olan Ingilizler Uzerine Psiko-Sosyolojik Bir Inceleme*, s.:88; Kim, *Din Değiştirmenin Entelektüel Arka Planı*, s.:61-62; Altun, *Müslüman Olan Almanlar Uzerine Psiko-Sosyal Bir Inceleme*, s.:64; Demir, "Din Değiştirmede Cinsiyet Rolü: Belçika Örneği", s.:167; Gürsu, *Günümüzde Tasavvuf Yoluyla Islam'a Yönelişin Sosyo-Psikolojik Analizi*, s.:132.

82 A. Şahin, "Din Psikolojisinde Bilişsel Yaklaşım: McIntosh'un 'Bilişsel Bir Şema Olarak Din Teorisi Örneği", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2007, Sa.: 23, s.:42; Kayıklık, *Din Psikolojisi*, s.:110; Altun, *Müslüman Olan Almanlar Uzerine Psiko-Sosyal Bir Inceleme*, s.:89.

yakalama ve bazen bir dini, manevi başa çıkma sürecidir ve bu dönemde kişiler duygusal, ailevi, ahlaki, sosyal, bilişsel, hukuki hatta siyasi birçok uyuşmazlıklara çözüm üretmeye çalışır[83].

İslam'ı tercih eden mühtediler, yeni dinlerinin inanç ibadet ve ahlakın da içinde olduğu muamelata yönelik değişimler esnasında da önemli süreçler geçirir. İnanç konusunda Yahudi veya Hristiyan geleneğinden İslam geleneğine geçen mühtediler iki inanç sistemi arasındaki benzerlik ve farklılıkları keşfedip, daha doğru buldukları dini tercih etmekle din değiştirmeyi gerçekleştirir[84]. Ancak İslam dinine geçişte Allah inancı ve ahiret algısı farklı olan Budizm, Ateizm gibi inanışlardan gelen mühtedilerin hayatında kuşkusuz daha köklü bir değişim olmaktadır[85].

Dini değişimin ibadet bölümüne gelindiğinde ise bütün dini inançlarda bir ibadet kültürü olduğundan hareketle mühtedilerden İslam'ın öngördüğü ibadetleri yerine getirmeleri beklenmektedir. Altun, Kim, Oshun ve Köse'nin çalışmalarına göre 137 mühtedi, düzenli olarak namaz ve oruç ibadetlerini yerine getirmektedir. Köse ve Kim'in çalışmalarında yer alan bilgilere göre 89 mühtedi ibadetlerini düzenli olarak yapamamaktadır. Kim'in araştırmasına katılan 68 mühtediden 10'u ibadetlerini hiç yerine getiremediklerini belirtmiştir[86]. Demir'in çalışmasına göre ise 57 kadın mühtedinin %78'i, 50 erkek mühtedinin %76'sı düzenli olarak namaz kıldığını, kadınların %15'i, erkeklerin %18'i nadiren veya ara sıra namaz kıldığını bildirmiştir. Aynı araştırmada oruç ibadetine dair bilgiler ise şöyledir; kadınların %84'ü, erkeklerin %82'si düzenli olarak oruç tutabilmişken kadınların %12'si, erkeklerin %8'i ara sıra veya nadiren oruç ibadetini yerini getirebilmiştir. 107 mühtediden kadınların %3'ü, erkeklerin %4'ü hiç namaz kılmamış, kadınların %2'si, erkeklerin %4'ü ise hiç oruç tutmamıştır[87]. Genel olarak baktığımızda ibadetlerini yerine geti-

83 Pargament, *The Psychology of Religion and Coping*, s.:248; S. Sremac, "Converting Into a New Reality: Social Constructionism, Practical Theology and Conversion". *Nova Prisutnost*, 2010, C.:8(1), s.:7-27.

84 Köse, *Neden Islam'ı Seçiyorlar Müslüman Olan Ingilizler Uzerine Psiko-Sosyolojik Bir Inceleme*, s.:104-105; Kayıklık, *Din Psikolojisi*, s.:109.

85 Kim, *Neden Islam'ı Seçiyorlar Müslüman Olan Ingilizler Uzerine Psiko-Sosyolojik Bir Inceleme*, s.:102.

86 Köse, namaz ve oruç ibadetlerini ayrı ayrı incelemiş, verilerini buna göre işlemiştir. Çalışmamızda bu bilgileri genel toplama dahil ettik, ayrı ayrı ele almadık. Oshun'un çalışmasında 68 kişiden sadece 19'u İslam'ı tercih etmiştir. İbadetler konusunda bu 19 kişi için verdiği bilgiler ele alınmıştır. Altun'un ve Oshun'un çalışmalarında sadece düzenli olarak ibadet edenlerin bilgileri bulunmaktadır. Köse, *Neden Islam'ı Seçiyorlar Müslüman Olan Ingilizler Uzerine Psiko-Sosyolojik Bir Inceleme*, s.:106; Kim, *Din Değiştirmenin Entelektüel Arka Planı*, s.:103; Altun, *Müslüman Olan Almanlar Uzerine Psiko-Sosyal Bir Inceleme*, s.:89; Oshun, *Hristiyanlıktan Islam'a Islam'dan Hristiyanlığa Geçişin Psiko- Sosyal Sebepleri Nijerya Örneği Uzerine Bir Araştırma*, s.:107.

87 Demir araştırmasında birden fazla ibadetin mühtediler tarafından uygulanma durumunu incelemiştir. Diğer çalışmalarla ortak hareket edebilme adına sadece namaz ve oruç ibadetlerine ait bilgileri ele aldık. Demir, "Din Değiştirmede Cinsiyet Rolü: Belçika Örneği",

renlerin daha fazla olduğunu söyleyebiliriz. Düzenli olarak ibadet edemeyen mühtedilerin bu durumunda toplumda üstlendikleri rollerin akabinde çalışma hayatının etkili olduğunu belirtmek gerekir. Mühtediler özellikle namaz kılmak için uygun ibadet etme ortamı bulamadıklarından, iş yerlerinde yasaklarla karşılaşabildiklerinden bahsetmektedir. Bu tip sıkıntılı durumlarda ibadetlerini yerine getirmeleri zorlaşmaktadır[88].

Din değiştirmenin uygulamaya dönük öne çıkan diğer bir hususu ise mühtedilerin tercih ettikleri kılık-kıyafetlerdir. Bu durumun kadınlar üzerinde daha fazla değişim gerektirdiği ortadadır. Ancak nadiren olsa da erkek mühtedilerin de kıyafetlerinde değişiklik yaptığına –Araplar gibi uzun elbiseler giymek vb. (Köse'nin çalışmasında 3 (%6), Demir'in çalışmasında da 3 (%12) erkek mühtedi)- rastlanıldığından bahsedilmiştir[89]. Kadın mühtediler arasında İslami usule tam anlamıyla uygun kıyafetler tercih edenler olduğu gibi özellikle fazla dikkat çekip çevrede tepki oluşturma ihtimalinden dolayı başörtüsü kullanmayı tercih etmeyenler de bulunmaktadır. Köse 20 kadın mühtediden 14'ünün (%70) başörtüsü kullandığını, 6'sının (%30) başörtüsünü tercih etmediğini, Altun ise 13 (%81) kadın mühtedinin başörtüsü taktığını belirtmiştir. Ancak başörtüsünü tercih etmeyen kadın mühtedilerin daha kapalı kıyafetler giymeye özen gösterdiklerine dair ifadeler yer almaktadır[90]. Kim, 5 kadın mühtedinin başörtüsü kullandığını fakat kapalı kıyafetler giymediklerini ifade etmektedir[91]. Demir ise 22 (%88) kadın mühtedinin İslam'a uygun kıyafet giyme konusunda sorunlar yaşadığını belirtmiştir[92].

İhtidanın bireysel yönü olduğu kadar toplumsal yönü de bulunmaktadır. Din değiştirilebilir ama kültür tamamen değiştirilemez. Bundan dolayı din değiştirdiği için kişiden inancı ve yaşantısıyla keskin bir tezatlık oluşturmadığı sürece tamamen kültürünü de değiştirmesi beklenmez, beklenemez. Çünkü bir mühtediden, yeni bir inancı seçtikten sonra içinde bulunduğu toplumu tamamen reddetmesini, kendisini o toplumdan dışlamasını ve kültürel, sosyal yönden tamamen değişmesini istemek doğru olmaz. Hatta Yahudilikte bu daha vurguludur. Bir Yahudi din değiştirebilir ama Yahudi

s.:180.

88 Detaylı bilgi için bkz.: Köse, *Neden Islam'ı Seçiyorlar Müslüman Olan Ingilizler Üzerine Psiko-Sosyolojik Bir Inceleme*, s.:106; Kim, *Din Değiştirmenin Entelektüel Arka Planı*, s.:103; Altun, *Müslüman Olan Almanlar Üzerine Psiko-Sosyal Bir Inceleme*, s.:89; Oshun, *Hristiyanlıktan Islam'a Islam'dan Hristiyanlığa Geçişin Psiko- Sosyal Sebepleri Nijerya Örneği Üzerine Bir Araştırma*, s.:107; Demir, "Din Değiştirmede Cinsiyet Rolü: Belçika Örneği", s.:180; Gürsu, *Günümüzde Tasavvuf Yoluyla Islam'a Yönelişin Sosyo-Psikolojik Analizi*, s.:152-153.

89 Köse, *Neden Islam'ı Seçiyorlar Müslüman Olan Ingilizler Üzerine Psiko-Sosyolojik Bir Inceleme*, s.:107; Demir, "Din Değiştirmede Cinsiyet Rolü: Belçika Örneği", s.:173.

90 Köse, *Neden Islam'ı Seçiyorlar Müslüman Olan Ingilizler Üzerine Psiko-Sosyolojik Bir Inceleme*, s.:107; Altun, *Müslüman Olan Almanlar Üzerine Psiko-Sosyal Bir Inceleme*, s.:89.

91 Kim, *Din Değiştirmenin Entelektüel Arka Planı*, s.:111.

92 Demir, "Din Değiştirmede Cinsiyet Rolü: Belçika Örneği", s.:173.

kimliğini kültürünü değiştiremez[93]. İnsanın doğasında olan bu durumdan dolayı mühtedilerin, ihtidadan sonra yeni inançları ile tezat olmayan kültürel kazanımlarını devam ettirdiklerini, bu davranışlarından tamamen soyutlanmadıklarını görmekteyiz. Öte taraftan bu durum iki kültür arasında kalmaya da sebep olmaktadır. Bu noktada mühtediler hayatlarını kolaylaştıracak çözümler üretmeye çalışmaktadır[94].

İslam'ı kabulle beraber mühtedilerin günlük hayatlarında da bazı değişimler yaşadıkları görülmektedir. Bu değişimler arasında domuz eti yememe, içki içmeme, zararlı alışkanlıklardan vazgeçme gibi yasaklar sayılabilir. Mühtedilerin bu konuda gösterdikleri hassasiyetlere bakıldığında; kimisi yasaklara uyma konusunda zorluk yaşayıp eski alışkanlıklarını devam ettirirken, kimisi için ise bu sorun olmamış, kolay vazgeçebilmişlerdir. Köse'nin araştırma sonuçlarına göre 70 mühtedinin tamamı domuz eti yemeyi bırakmış, 6 kişi ise ara sıra alkol almaya devam etmektedir. Kim, 10 mühtedinin yasaklara tamamen uyduğunu ancak 17 kişinin içki içtiğini, 11 kişinin ise domuz eti yediğini belirtmiştir. Demir ise 5 kişinin eski alışkanlıklarına devam ettiğini tespit etmiştir. Noel, doğum günü kutlaması gibi kültürel alışkanlıklar ise çoğu mühtedide değişmemiştir. Bunun gerekçesi olarak ise araştırmalarda Müslüman bir toplumda değil de eski toplumlarında din değiştirmiş olmalarından dolayı kültürün etkisinin sıfırlanamayacağı gösterilmiştir[95].

Mühtediler toplumla olan etkileşimlerini ve uyumlarını sağlamada, onlardan farklılaştığı kısımlar sebebiyle birtakım sıkıntılarla karşılaşabilmektedir. Ailesi (anne, baba, eş, çocuklar vb.), arkadaşları ve toplum genelinde kabullenme ya da kabul görmeme durumuna düşmektedirler. Din değiştirenin, eşlerden biri olması durumunda ya da anne ve babanın mühtedi bir aile üyesine gösterdiği tepkiler sonucunda olumlu (yakınlaşma ve anlama) ya da olumsuz yönde (büyük anlaşmazlıklar, hatta boşanmalar) değişimler ortaya çıkabilmektedir[96]. Bu dönemde mühtedilerin manevi desteğe ihtiyaçları olmaktadır.

Sosyal psikolojide de görüldüğü üzere grubundan farklılaşan birey kendine benzer olan, ortak noktaları gruba daha çok yaklaşır. Dolayısıyla her

93 Gürkan, "Yahudilik'te İhtida Meselesi", s.:42.

94 Köse, *Neden Islam'ı Seçiyorlar Müslüman Olan İngilizler Uzerine Psiko-Sosyolojik Bir Inceleme,* s.:110-111; Altun, *Müslüman Olan Almanlar Uzerine Psiko-Sosyal Bir Inceleme*, s.:91; A. Şahin, "Din Kaynaklı Stres Üzerine Bir Araştırma", *S.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2006, Sa.:21, s.:174-175.

95 Detaylı bilgi için bkz. Köse, *Neden Islam'ı Seçiyorlar Müslüman Olan İngilizler Uzerine Psiko-Sosyolojik Bir Inceleme*, s.:106-107; Kim, *Din Değiştirmenin Entelektüel Arka Planı,* s.:110; Demir, "Din Değiştirmede Cinsiyet Rolü: Belçika Örneği", s.:179; Gürsu, *Günümüzde Tasavvuf Yoluyla Islam'a Yönelişin Sosyo-Psikolojik Analizi,* s.:151.

96 M. A. Kirman, "Küresel Bir Olgu Olarak Din Değiştirme ve Aile Kurumuna Etkisi", *Dini Araştırmalar*, 2004, C.:6, Sa.:17, s.:273; Kayıklık, *Din Psikolojisi,* s.:123; Sakellariou, "From Greek Orthodoxy to Islam: Conversion in Contemporary Greek Society and Public Self-Representation", s.:78.

mühtedi yeni dini ile birlikte yeni insanlarla tanışmakta ve aynı değerleri, dini paylaştığı insanlarla daha çok görüşmek istemektedir. Yani mühtediler çoğunlukla reddettikleri dinin mensupları tarafından olumsuz yargılarla karşılaşırken, yeni dininin mensupları tarafından daha olumlu ve sıcak davranışlarla karşılaşabilmektedir. Bu hususu da ele alan Köse, Kim, Altun ve Demir'in elde ettiği verilerin toplamına göre, 59 mühtedinin ailesinden olumlu tepkiler aldığı, 68 mühtedinin ise olumsuz ve sert tepkilerle karşılaştığı, 110 mühtedinin ise ailesinin ya sessiz kaldığı ya da aşırı tepki göstermediği ortaya çıkmaktadır. Demir ve Kim'in elde ettiği verilere göre ise 40 mühtedi olumlu karşılanmış, 70 kişi sert ve olumsuz tepkilere maruz kalmış, 63 mühtedi ise ya aşırı tepki görmemiş ya da çevresi tepkisiz kalmıştır. Köse mühtedilerin çevreleri tarafından çoğunlukla olumlu karşılandığını, olumsuz tepkilerin ender olduğunu belirtmiştir. Oshun ise toplum tarafından din değiştirmenin kanıksandığını, genel olarak olumlu tepkilerin oluştuğunu, 65 kişiden sadece 20'sinin cesaret kırıcı bir tepki ile karşılaştığını ifade etmektedir. Ayrıca ilgili araştırmaların aktardıklarına bakıldığında mühtedilerin aldıkları olumsuz tepkiler karşısında pes etmedikleri, yakın çevreleriyle ilişkilerini kesmemek için çabaladıkları, nadiren de olsa bazı mühtedilerin kendi istekleri ile arkadaşlık ilişkilerine son verdikleri bilgilerine rastlanılmıştır[97].

Sosyal uyum adına mühtedilerin yeni bir isim almaları, katıldıkları yeni dini gruplarıyla kaynaşmalarını kolaylaştıran bir unsur olabilmektedir. Bundan dolayı mühtedilerin çoğunluğunun yeni bir isim tercih ettiği -Köse, Kim, Altun ve Demir'in çalışmalarına göre toplam 211 mühtedi-, fakat –yine aynı çalışmalara göre 32 kişi hariç- eski isimlerini de kullanmaya devam ettikleri görülmektedir. Bunun sebebi eski sosyal çevreleri ile yaşayacakları sorunları hafifletmek istemeleri, toplumlarından tamamen kopmayı, reddedilmeyi tercih etmemeleridir[98].

Burada ele alınan tüm meselelerde mühtedilerin tavırlarını belirleyen şeyin bir denge ve uyum sağlamaya yönelik olduğunu söylememiz mümkündür. Fakat son güncel olaylarla birlikte Avrupa'da İslam'a dönüş konusu IŞİD'e doğru uzanan yola da girebildiği için yapılan araştırmalarda, geleneksel İslami bilgiden yoksun olup da farklı faktörlerle İslam'a giren bireylerin

97 Gürsu, *Günümüzde Tasavvuf Yoluyla Islam'a Yönelişin Sosyo-Psikolojik Analizi*, s.:152; Demir, "Din Değiştirmede Cinsiyet Rolü: Belçika Örneği", s.:175-176; Köse, *Neden Islam'ı Seçiyorlar Müslüman Olan Ingilizler Uzerine Psiko-Sosyolojik Bir Inceleme*, s.:108-114; Kim, *Din Değiştirmenin Entelektüel Arka Planı*, s.:106-108; Altun, *Müslüman Olan Almanlar Uzerine Psiko-Sosyal Bir Inceleme*, s.:93-95; Oshun, *Hristiyanlıktan Islam'a Islam'dan Hristiyanlığa Geçişin Psiko- Sosyal Sebepleri Nijerya Örneği Uzerine Bir Araştırma*, s.:114.

98 Kayıklık, *Din Psikolojisi*, s.:119; Kim, *Din Değiştirmenin Entelektüel Arka Planı*, s.:105; Köse, *Neden Islam'ı Seçiyorlar Müslüman Olan Ingilizler Uzerine Psiko-Sosyolojik Bir Inceleme*, s.:103; Demir, "Din Değiştirmede Cinsiyet Rolü: Belçika Örneği", s.:172; Altun, *Müslüman Olan Almanlar Uzerine Psiko-Sosyal Bir Inceleme*, s.:109.

İslam'ın çeşitli yorumları arasında bocalayarak kolaylıkla radikallerin avı haline dönüştükleri ifade edilmektedir. İlgili araştırmalarda mühtedilerde görülen bu uyum ve denge arayışının son araştırmalarda özellikle ses getiren sosyal olaylara bakıldığında bir kopuş, yabancılaşma hatta nefret ve saldırıya dönüşebildiği görülmektedir[99]. Bu sebeple bu konu daha yakından takip edilmelidir. Çünkü mühtedilerin dönüşme gayretleri istismar edilebilmekte, yeni inanç ve topluma olan acemilikleri kullanılarak kasıtlı yönlendirmelere maruz kalabilmektedirler. Bağlılıklarını kanıtlamaya hazır olduklarını gösterebilmek için de en şiddetli politik-şiddet eylemleri de dâhil olmak üzere birçok tehlikeli kanala savrulabilmektedirler.

Sonuç ve Öneriler

Dinin insanı derinden etkileyen ve hayatını kökünden değiştiren bir olgu olduğu düşünülürse din değiştirme(ler); kişilerin ve toplumların hatta tarihin üzerinde derinlemesine, insan var olduğu günden bu yana insanlığın gündemindedir. Psiko-sosyal, siyasi- iktisadi- duygusal-mistik-tarihi yönleriyle çok boyutlu bir mesele olan din değiştirmenin en temel ve etki alanının en dramatik etkileri elbette kişinin kendi iç dünyasındadır, dolayısıyla çok katmanlı yapıda en önemli kısım din değiştirmenin bireysel bir tecrübe olduğu gerçeğindedir.

Bu nitel araştırma, Türkiye'de din psikolojisi alanında 1979 ile 2013 yılları arasında sahaya inerek İngiliz, Alman, Belçikalı, Güney Koreli ve Nijeryalı mühtediler üzerine empirik-akademik olarak çalışılan 2'si doktora, 4'ü yüksek lisans tezi ve 1'i makale olmak üzere yedi çalışmanın doküman incelmesine tabi tutulmasından elde edilen veriler üzerinden oluşturulmuştur. Araştırmamızın amacı yedi ihtida çalışmasının verilerini inceleyerek genel bir bakış açısı oluşturmak, meseleye nasıl yaklaştığımızı yeniden gözden geçirmek ve gelecek araştırmalara bu konudaki eksiklik ve boşlukları işaret edebilmektir.

Günümüz modern insanın tecrübelerini daha iyi anlayabilmesi için psikoloji, sosyoloji ve antropolojinin yeni modeller geliştirmesi gerektiğini söyleyen Rambo, daha önceden geliştirilen teorilerin din değiştirme veya dini dönüşümü anlamak için de yetersiz kaldığını, modern dönemde global dünya insanını anlamaya yönelik yeni teorilere ihtiyaç olduğunu belirtir[100]. Benzer şekilde ilgili araştırmalarda, ihtida sürecinde çocukluk ve ergenlik dönemlerine önem verildiği, mühtedilerin anne-baba ilişkileri, mutluluk problem-

99 M. G. Bartoszewicz, *Controversies of Conversions: The Potential Terrorist Threat of European Converts to Islam*, Doctoral Dissertation, 2013, University of St Andrews, Erişim tarihi: 16.07.2017

100 Rambo, *Undersitanding Religious Conversion*, s.:175.

lerinin olup olmadığı, din eğitimi alıp almadıkları, ailelerin dini görüşlerinin sürece olan etkisinin ele alındığı gözlemlenmiştir. Fakat burada akla Yapıcı'nın "*Bu sebepler gereklidir, fakat yeterli değildir*" sözü gelmektedir[101]. Kuşkusuz burada din değiştirme denince literatürdeki psikanalitik ve davranışçı yaklaşımların hâkimiyetinin dışına çıkılarak diğer bakış açılarıyla da olayın yorumlanması gerektiği mesajını çıkarabiliriz.

Elbette psikanalizin yaklaşımları kenara bırakılamaz. Özellikle de anne ve çocuk ilişkisine değinen son dönem psikanaliz okulları din değiştirme olgusuna farklı bir derinlik karmaktadır. Fakat ülkemizde yapılan araştırmalar arasında konuyu nesne ilişkileri ya da bağlanma kuramı üzerinden ele alan çalışmalara henüz rastlanmamıştır. Ayrıca araştırmalarda din değiştiren bireylerin çocukluk ve ergenlik dönemine gösterilen ilginin, yetişkinlik dönemine yeterince gösterilmediğini de söylemek mümkündür. Buradaki mühtediler genel olarak 23-40 yaşları arasında din değiştirmişlerdir. İncelediğimiz çalışmalarda yetişkinlik dönemi üzerinde durulduğu görülmektedir ve din değiştirme Erikson'un moratoryum kavramı ile açıklanmaya çalışılmaktadır ki bu kanımızca yetersizdir, bu noktanın daha detaylı incelenmesi gerekir. Diğer taraftan din değiştirmenin sebepleri konusunda mühtedilerin anne-baba ilişkilerine yüklenen anlamlar, din değiştirmenin bilinçli olup olmadığı tartışması, ani olup olmayacağı ile temelinin duygusal travmalardan oluşup oluşmadığı soruları psikanalitik yorumların baskınlığından çıkarılmalıdır. Diğer yaklaşımların görüşleriyle bu olguları anlamada bir çeşitlilik, derinlik ve farklılık sağlanmalıdır. Zira din değiştirmenin sebepleri sadece psikanalitik çerçevede ele alınmayacak kadar çok boyutludur.

Nihayetinde de burada elde edilen bilgilere bakıldığında, din değiştiren bireylerde beklenen anne ve babanın ilgisizliği, mutsuz çocukluk, yaşanmış bir travma ya da anne ve babanın dinden uzak olması gibi ön tezler doğrulanmamıştır. Son dönemlerde özellikle pozitif psikoloji ve transpersonel psikolojiyle birlikte eklektik yaklaşımların gündeme gelmesi ve diğerlerine göre daha genel ve derinlemesine analiz metotları geliştirmeleri konunun güncel bir şekilde ve daha iyi kapsanarak ele alınması için umut vericidir. Din değiştirmenin psiko- sosyal arka faktörleri kadar bireyin o anda yaşadığı tecrübeler de bu olayı ve süreci anlamlandırmada göz önünde bulundurulmalıdır. Din değiştirme, neticede öncelikle bireysel içsel bir dönüşümdür. Ayrıca kişinin dini değişim ve dönüşümle kendi anlam sistemini değiştiriyor olması, bu süreçte kullandığı başa çıkma modelleri, kişilik anlamında yaşanan değişimler de bu içsel dönüşümün ayrı bir fasikülüdür ve çalışılmayı beklemektedir.

101 Yapıcı, "Müslümanlıktan Hristiyanlığa Geçişin Sebepleri Üzerine Sosyo-Psikolojik Bir İnceleme", s.:224.

Cinsiyet bazında da din değiştirme olgusu öne çıkmaktadır. Diğer dinler arası geçişlerde olduğundan daha fazla değişimi gerektiren İslam'a geçişte, kadın-erkek ilişkileri mühtedilerin gündemindedir. İslam söz konusu olduğunda kadın konusu, Batılılar nezdinde İslam hakkında bildikleri ya da bildiklerini sandıkları birkaç konu içinde ilk iki sıra içerisinde yer aldığı akademik ve popüler yayınlara bakıldığında rahatlıkla görülebilir. Fakat İslam'ın kadın ve erkeğe yaklaşım tarzından dolayı İslam'ı seçtiğini söyleyen mühtedi sayısı da az değildir. Ancak yine de cinsiyet faktörünü irdeleyen araştırmaların yetersiz olması bu konuda genelleme yapmamızı zorlaştırmaktadır.

İncelemeye alınan mühtedilerin verdikleri bilgilere bakıldığında yeterli düzeyde din eğitimi alan mühtedi sayısının az olduğu, ailelerin dini eğilimine baktığımızda çoğunun anne-babası aynı dine/mezhebe mensup fakat dine olan bağlılıklarının zayıf olduğu görülmektedir. Mühtedilerinin çoğunun anne-babasının inançları ve davranışları arasında özdeşim görmediklerini söylemeleri de genel olarak çocuğun dini hayata bakışını etkileyecek bir faktör olarak karşımıza çıkmıştır. Ayrıca burada dikkat çeken diğer bir husus da iyi düzeyde din eğitimi alanların da dini öğretilerden tatmin olmama duygusuna kapılmaları ve entelektüel sorgulamalarla din değiştirmeyi tercih etmeleridir. Yine incelenen araştırmalarla bugün küreselleşen dünyada daha da güncel hale gelen çapraz evlilikler yani farklı dine/mezhebe mensup ebeveynleri olan çocukların din tercihi, bunda annenin ya da babanın ağırlığı, bunun aile ortamına nasıl yansıdığı henüz ülkemizde çalışılmamış bir başka noktadır.

Din değiştirme gerçekleşmeden önce mühtedilerin -sorgulasalar da- çoğunluğunun Allah inancını kaybetmedikleri görülmüştür. Mühtedilerden, Islam'ın öngördüğü Allah inancı ile benzer olan dinlerden -Hristiyanlık, Yahudilik gibi- Islam'a geçişler daha fazladır. Öte taraftan Allah inancı olmayan dinlerden Islam'a geçen mühtediler, yeni dinleri ile kendilerini tatmin eden bir dini öğreti yanında Allah inancı da kazanmışlardır. İnancını kaybetmiş ya da herhangi bir dinin içinde olmayan kimselerin İslam'ı seçmesindeki süreci anlamak için şüphesiz daha geniş ve daha keskin analizler gereklidir. Din psikolojisi alanında bu konuya hususiyetle yönelmiş bir çalışma görebildiğimiz kadarıyla yoktur. Bu da alanda yeni araştırmacıları bekleyen araştırma konularından biri olarak durmaktadır.

Araştırmaların toplamında mühtedilerin İslam ile yakından tanışmadan önce, medyanın olumsuz yönlendirmeler yapması, din adamlarının yanlış öğretileri diğer taraftan toplumlarındaki Müslümanların etkinliğinin az olması gibi nedenlerle olumsuz algıya daha çok sahip olduğu belirtilmektedir. Buna karşın mühtedilerin eğitim seviyesinin yüksek olması eleştirel bakış açısı kazanmaları ve araştırmacı bir kimliğe bürünmeleriyle ilişkilendirilmiş,

bu sebeple din değiştirme motiflerinde en çok entelektüel motif öne çıkmıştır. Olumsuz yaygın İslam algısına karşın bireysel ve doğrudan tanıma çabalarının Islam'ı tanıma sürecinde yardımcı olduğu vurgulanmaktadır. Yine bu sonucu doğrulayan diğer bulgu da, İslam'a yönelmelerini sağlayan İslam'da buldukları şey sıralamasında İslam'ın inanç esaslarını birinci sırada ifade etmeleridir. Her ne kadar 11 Eylül saldırıları ve onun sonrasında dünyada değişen dengeler İslamofobide zirve noktasını oluştursa da, İslamofobide bundan öncede vardır. Müslümanlara yöneltilen kin, nefret suçları ve davranışları düşünüldüğünde oluşan olumsuz imaja rağmen mühtedilerin, Müslüman biriyle tanışarak, internet ortamında yaptıkları araştırmalarla, Kuran okumaları veya Müslüman bir ülkeye seyahat ettiklerinde yakından şahit oldukları kültürünün etkisiyle İslam'ı yanlış tanıdıklarını fark etmelerini ve doğru şekilde öğrenmeye gayret etmelerini bu değişimin arkasındaki bireysel ve entelektüel bir dönüşüme delil olarak göstermemiz mümkündür.

Biz bu çalışmada din psikolojisi alanında hazırlanmış çalışmalarla sınırlı kalsak da elbette meselenin birçok alanı ilgilendiren yönü vardır. İhtidanın altında yatan psikolojik etkenlerin birinci sırada olmadığı din değiştirme süreçleri de olmaktadır. Fakat bu bizim konumuzun sınırları dışında kalmaktadır. Altı tip din değiştirme motifinde de vurgulanan, çok kapılı bu süreçten herkesin kendine en yakınındaki kapıdan geçiş yaptığıdır. İncelediğimiz araştırmalarda bu kapılar arasında en çok entelektüel, duygusal, deneysel ve mistik motifler öne çıkmıştır. Mühtedilerin bu kapılardan hangisine yöneleceklerinde İslam'ı tercih etme sebeplerinin ne olduğu ve ondan ne istedikleri etkili olmaktadır.

İslam dininde misyonerlik diye dini yaygınlaştırmak adına seçilmiş bir sınıf ve görevli topluluğu yoktur. Fakat İslam dini, müntesip olan her kişiden tam ehliyet istemektedir. Bu farkındalığın İslam dini inanç ve ibadetlerinde ve günlük hayattaki uygulamalarında önemli bir yeri vardır. O sebeple mühtedilerin İslam'la temaslarında Müslüman bir akraba ya da arkadaşla tanışma, Müslüman ülkeye seyahat ya da sufilerle karşılaşma gibi kişinin Müslüman biriyle sosyalleşmesi sonucu İslam'ı yakından tanımalarının etkili olması da Müslümanların yaşamlarında sergiledikleri tavırlarla alakalıdır. Burada inananların olumlu model oluşturmasında olduğu kadar olumsuz algının da ortaya çıkmasında sorumluluk sahibi olduğu gerçeği karşımıza çıkmaktadır. Müslümanların olumlu yaşantıları ihtida olaylarında etkiliyken olumsuz yaşantıları Yapıcı ve Zavalsız'ın irtidat olaylarını ele aldıkları çalışmalarında bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Müslümanların yaşam tarzı ve bakış açısını kısıtlayıcı ve küçültücü görülmesi kuşkusuz sadece müslümanlardan edinilen olumsuz modellere bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. "*Algı her şeydir, gerçek hiçbir şey*" sloganıyla da anlatılabilecek bu durumda, değiştirdikleri,

dine kimlik olarak yüklenen harici anlamlar da meselenin özünü oluşturabilmektedir.

İhtidadan sonra yeni bir din ile hayata bakış açısında ve yaşam tarzında değişimler olmaktadır. Mühtedilerin bireysel özellikleri, sosyal çevreleri ve yetiştikleri toplumun etkisi bu değişimler üzerinde etkilidir. Kimi mühtedi hızlı ve rahat bir adaptasyon süreci yaşarken, kimi mühtedi ise oldukça zor zamanlar geçirmiştir. İslam'ı kabulle beraber yasaklara uyma zorunluluğu hissetmişler fakat her zaman uygulayabilme noktasında sorunlar yaşamışlardır. Fakat eski inanışları ile yeni inanışları arasındaki benzerlik ya da yakınlıklarında buradaki inceliği ayırmada nasıl tavır takındıkları, farklılıkları kendi hayat alışkanlıklarıyla nasıl bağdaştırdıkları, din ve kültürün ayrılması gereken noktalarda bunu nasıl yürüttükleri de daha kapsamlı şekilde incelenmesi gereken hususlar listesinde araştırılmak üzere sırasını beklemektedir.

Her araştırma gibi bu araştırmanın da sınırları vardır ve bu sınırların ötesi, yeni araştırmalar için birer işarettir. İlgili araştırmaların uygulama grubunun yoğunlaştığı ülkelerin çeşitli olduğu görülmektedir. İslam'a girişlerde farklı coğrafya ve kültürlerde yaşayan insanların verileri, mühtedilere ve ihtidaya dair bilgilerimizi zenginleştirecektir. Din değiştirme psikolojisi alanının gelişmesi için din psikolojisi sınırlaması olmadan çok boyutlu çalışmaların projelendirilmesi, hatta meta-analiz çalışmalara yönelmek de konunun netliğe kavuşmasına katkı sağlayacaktır. Ayrıca buradan elde edilen veriler, tasviri ve anlık olup boylamsal çalışmalar olmamalarından dolayı bu soruyu hakkıyla cevaplama konusunda yetersizdirler. Yapılacak boylamsal çalışmalarla ihtidanın kalıcı olup olmadığı veya kazanımların ne kadar sürdüğü hakkında bilgiler edinmek mümkün olacaktır. Veri toplamada farklı tekniklerin örneğin odak grup çalışmaları, metafor analizleri, doküman incelemesinin farklı nevilerini (din değiştirmeyi konu edinen yazılı, sosyal ve görsel belge anlamında) kullanılması da alana katkı sağlayacaktır. Örneğin son zamanlarda özellikle narrative söylem üzerinden din değiştirme hikâyelerinin incelenmesi konuya farklı perspektifler kazandırmaktadır.[102] Kurumsal ve psiko-sosyolojik anlamda mühtedilerin pek çok sıkıntısı olabilmektedir. Kendi imkânları ile kurdukları iletişim ve bağlantılar üzerinden yeni din ve dünyalarını tanımaktadırlar. Bunun için de kurumsal bazda önemli adımların atılması gerekir.

102 K. Curran, "Why God Is Often Found Behind Bars: Prison Conversions and the Crisis. Second Chances As" *Transformative Stories Rhd*, 2015, 3(2), s.:161-184.

Kaynakça

Altun, M., *Müslüman Olan Almanlar Üzerine Psiko-Sosyal Bir İnceleme*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana 2012.

Aydın, A. R., "Çocuğun Dini Kişiliğinin Gelişiminde Aile Faktörü", *EKEV Akademi Dergisi*(15), 2003, s.:105-112.

Başkurt, İ., "Yaygın Din Eğitimi ve Sosyo-Psikolojik Açıdan İhtida Hadisesi (Üsküdar, Kadıköy ve Beyoğlu Örneği)", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*(14), 2006, s.:173-205.

Bahadır, A., "Ergen Kişiliği Bağlamında Din-Kişilik İlişkisi", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 14*(14), 2002, s.:111-123.

Barker, E., "Bringing Them In: Some Observation on Methods of Recruitment Employed by New Religious Movements", ed.: A. R. Brockway- J. P. Rajashekar, *New Religious Movements and the Church*, 1987, s.:69-79.

Bartoszewicz, M. G., *Controversies of Conversions: The Potential Terrorist Threat of European Converts To Islam*, Doctoral Dissertation, University of St Andrews 2013.

Bezmez, S.- Brown, C. H., *RedHouse Sözlük,* İstanbul 2007, Sev Yayıncılık.

Curran, K., "Why God is Often Found Behind Bars: Prison Conversions and the Crisis. Second Chances As", *Transformative Stories Rhd,* 2015, *3*(2), s.:161-184.

Demir, Z., "Din Değiştirmede Cinsiyet Rolü: Belçika Örneği" *Milel ve Nihal, 10*(1), 2003, s.:157-186.

Diaz, M. D.,"The Islam of "Our" Ancestors: An "Imagined" Morisco Past Evoked in Today's Andalusian Conversion Narratives", *Journal of Muslims in Europe*(2), 2013, s.:137-164.

Freud, S., *Totem ve Tabu,* çev.: S. Budak, İstanbul 1998, Öteki Yayınları.

Gürkan, S. L., "Yahudilik'te İhtida Meselesi", *İslam Araştırmaları Dergisi*(7), 2002, s.:31-55.

Gürol, E., *Sigmund Freud,* İstanbul 2002, İz Yayıncılık.

Gürsu, O., *Günümüzde Tasavvuf Yoluyla İslam'a Yönelişin Sosyo-Psikolojik Analizi,* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 1999,

Granqvist, P.- Kirkpatrick, L. A., "Religious Conversion And Perceived Childhood Attachment: A Meta-Anliysis", *The International Journal for the Psychology of Religion, 14*(4), 2004, s.:223-250.

Hökelekli, H., *Din Psikolojisi,* Ankara 2009, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Hökelekli, H.- Çayır, C.,"Gençlerin Din Değiştirip Hristiyan Olmasında Etkili Olan Psiko-Sosyal Etkenler", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 15*(1), 2006, s.:23-46.

http://www.pewresearch.org. Erişim tarihi:07.08.2017.

İmamoğlu, A.-Ferşadoğlu, S.,"Psikolojik Açıdan Ergenlerde Dini Tutum ve Davranışların Tahlili", *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*(1), 2003, s.:20-24.

James, W., "Dini Dönüşüm", çev.: A. Kuşat- vdg., *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (12)*, 2011, s.: 155-171

Jindra, I. W., "Toward an Integrative Theory of Religious Conversion: A Review Essay of The Oxford Handbook of Religious Conversion", *Pastoral Psychology, 65*(3), 2016, s.:329-343.

Köse, A., *Neden İslam'ı Seçiyorlar? Müslüman Olan İngilizler Üzerine Psiko-Sosyal Bir İnceleme,* İstanbul 1997, TDV İSAM Yayınları.

Köse, A., "İhtida", *DİA, XXI*, 2000, s.:554-558.

Köse, A., "Din Değiştirmenin Psiko-Sosyolojik Nedenleri", *Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri*, İstanbul 2005, Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi, Ensar Neşriyat, s.:407-427

Kılavuz, M. A.,"Çocukluk Döneminde Dini Sorular", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*(7), 1998, s.:379-382.

Karasar, N., *Bilimsel Araştırma Yöntemleri,* Ankara 2007, Nobel Yayınevi.

Kayıklık, H., "*Din Psikolojisi"* Adana 2011, Karahan Yayınları.

Kaya, M., "Ailede Anne-Baba Tutumlarının Çocuğun Kişilik ve Benlik Gelişimindeki Rolü", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*(9), 1997, s.:193-202.

Kim, H. C., *Din Değiştirmenin Entelektüel Arka Planı,* İstanbul 2003, Kaynak Yayınları.

Kirman, M. A.,"Din Değiştirme Olgusuna Sosyolojik Bir Yaklaşım", *Dini Araştırmalar*(6), 2004, s.:75-88.

Kirman, M. A., "Küresel Bir Olgu Olarak Din Değiştirme ve Aile Kurumuna Etkisi", *Dini Araştırmalar*(6), 2004, s.:269-280.

Oksanen, A., *Religious Conversion: A Meta-Analytical Study,* Lund, Sweden 1994, Lund University Press.

Oliveire, V. P.- Mariz, C. L., "Conversion to Islam in Contemporary Brazil", *Exchange, 35(1),* 2006, s.:102-115.

Oshun, Z. A., *Hristiyanlıktan İslam'a İslam'dan Hristiyanlığa Geçişin Psiko- Sosyal Sebepleri Nijerya Örneği Uzerine Bir Araştırma*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2010.

Pargament, K. I., *The Psychology of Religion and Coping,* New York 1997, The Guilford Press.

Pazarlı, O., *Din Psikolojisi,* İstanbul 1982, Remzi Kitapevi.

Peker, H., *Din Değiştirmede Psiko-Sosyolojik Faktörler*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Ankara 1979.

Peker, H., *Din Psikolojisi,* İstanbul 2008, Çamlıca Yayınları.

Punch, K. F., *Sosyal Araştırmalara Giriş Nicel ve Nitel Yaklaşımlar*, çev.: D. Bayrak- H. B. Arslan- Z. Akyüz, Ankara 2005, Siyasal Kitapevi.

Rambo, L., *Undersitanding Religious Conversion,* New Haven, London 1993, Yale University Press.

Rambo, L.,"Din Değiştirme Teorileri: Dini Değişimi Anlama ve Yorumlama", çev.: H. Gül, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 9(17),* 2011, s.: 204-226.

Rhazzali, K., "Islam Online: A Netnography of Conversion", *Annual Review of the Sociology of Religion*(6), 2015, s.:164-182.

Sakellariou, A., "From Greek Orthodoxy to Islam: Conversion in Contemporary Greek Society and Public Self-Representation", *Journal of Muslims in Europe* (1), 2012, s.:59-80.

Sremac, S., "Converting Into A New Reality: Social Constructionism, Practical Theology and Conversion", *Nova Prisutnost, 8(1),* 2010, s.:7-27.

Staples, C. L.- Mauss, A. L., "Conversion or Commitment? A Reassesment of Snow Machalek Approach to the Study of Conversion", *Journal for the Scientific Study*

of Religion, 26(2), 1987, s.:133-147.

Şahin, A., "Din Kaynaklı Stres Üzerine Bir Araştırma", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 21(21),* 2006, s.:147-180.

Şahin, A., "Din Psikolojisinde Bilişsel Yaklaşım: Mcintosh'un 'Bilişsel Bir Şema Olarak Din' Teorisi Örneği", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (23),* 2007, s.:35-50.

Tahralı, M., "Batıdaki İhtida Hadiselerinde Tasavvufun Rolü", *Uluslararası Birinci İslam Araştırmaları Sempozyumu*, İzmir 1985, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, s.:141-162

Thouless, R. H., *An Introduction to the Psychology of Religion,* New York 1971, Cambridge University Press.

Yıldırım, A.- Şimşek, H., *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri,* Ankara 2000, Seçkin Yayıncılık.

Yapıcı, A., "Müslümanlıktan Hristiyanlığa Geçişin Sebepleri Üzerine Sosyo-Psikolojik Bir İnceleme", *İslami Araştırmalar Dergisi, 20(2),* 2007, s.: 221-238.

Zavalsız, Y. S., *Türkiye'de Hristiyan Olan Müslümanlar: Psiko-Sosyolojik Bir Araştırma (1990-2010),* Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2011.